



FÖRSVARSHÖGSKOLAN

C-uppsats

<i>Författare</i> Mj Fredrik Robertsson		<i>Kurs</i> ChP 01-03
<i>FHS handledare</i> Docent Gunnar Åselius		<i>Tel</i> 08-788 75 00
<i>Uppdragsgivare</i> FHS/ISS	<i>Beteckning</i> FHS 19 100:2022	

Strategiutbildning under det kalla kriget - en analys av strategiproven vid MHS 1961-1972

År 1961 startas utbildningen vid den nybildade Militärhögskolan. Bildandet av Militärhögskolan föregås av utredningar som pekar på fördelarna med att kunna samordna de stabsutbildningar som tidigare har bedrivits utan samordning inom ramen för de olika försvarsgrenarna. I samband med detta lyfts strategiutbildningen fram som ett ämne där stora samordningsvinster finns att hämta. I den utredning som ligger till grund för bildandet av Militärhögskolan framgår att utredarna ser möjligheterna att genom samordningen av strategiutbildningen ge officerarna en *enhetlig syn* på försvarsproblemen. I uppsatsen har jag undersökt huruvida denna enhetliga syn på försvarsproblemen är styrd och påverkad av de politiska beslutsfattarnas officiella uppfattning i dessa frågor eller om den enhetliga synen i försvarsfrågorna baseras på andra uppfattningar. Jag har också haft som ambition att visa hur strategiutbildningen bedrevs i fråga om vilka frågeställningar som diskuterades under undersökningsperioden. Uppsatsen har avgränsats till att omfatta tidsperioden mellan 1961 och 1972. Det ämne som jag i uppsatsen har fokuserat utredningen till är strategiutbildningen och de källor som i huvudsak har använts är provhandlingar och rättningsmallar till strategiprov. Undersökningens resultat visar att strategiutbildningen påverkades i relativt stor omfattning av de förändringar i politiken som skedde inom undersökningsperioden. Strategiundervisningen återspeglade också den förda politiken genom att aktualisera de frågor som politikerna fattat beslut om. Resultatet visar dock en större samstämmighet mellan politik och utbildning fram till försvarsbeslutet 1968, än i den del som omfattar perioden efter 1968. Efter 1968 *påverkades* förvisso utbildningen i hög grad av de riktningförändringar i politiken som gjordes. Däremot *återspeglades* politiken i mindre utsträckning än tidigare i de bakgrunder och scenarier som användes i undervisningen.

Bilaga 1. Förslag till kursplan strategiutbildning 1958.

Bilaga 2. Förteckning över tillgängliga provhandlingar 1961-1972.

Bilaga 3. Abstract

Nyckelord: *Strategi, Kalla kriget, Militärhögskolan, Utbildning, Officersutbildning*

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	1
1. Inledning.....	2
1.1 Bakgrund och syfte.....	2
1.2 Frågeställningar.....	4
1.3 Avgränsningar.....	5
1.4 Källor.....	5
1.4.1 Primärkällor.....	5
1.4.2 Sekundärkällor och annat bakgrundsmaterial.....	7
1.5 Forskningsläge.....	8
1.5.1 Bakgrundsforskning.....	8
1.5.2 Forskning inom det valda området.....	8
1.6 Teorianknytning och metodik.....	9
1.6.1 Teorier som grund för uppsatsen.....	9
1.6.2 Metodik och disposition.....	11
2. Undersökning.....	13
2.1 Omvärldsläget och utveckling 1950 – 1975.....	13
2.2 Försvarets högskoleutredning och Militärhögskolans bildande.....	14
2.2.1 Försvarsutredningens påverkan på utbildningen vid Militärhögskolan.....	15
2.3 Politik och strategiundervisning 1958 – 1972.....	16
2.3.1 Försvarsbeslut 1958.....	16
2.3.2 Försvarsbesluten 1961 och 1963.....	17
2.3.3 Påverkansfaktorer med anledning av den förda politiken 1958-1963..	18
2.3.4 Strategiutbildning under perioden 1961 - 1963.....	19
2.3.5 Strategiutbildning under perioden 1963 - 1968.....	23
2.3.6 Återkoppling till påverkansfaktorerna.....	32
2.3.7 Försvarsbeslutet 1968.....	33
2.3.8 Påverkansfaktorer med anledning av den förda politiken FB68.....	35
2.3.9 Strategiutbildning under perioden 1968 –1972.....	36
2.3.10 Återkoppling till påverkansfaktorerna.....	42
3. Sammanfattande analys.....	44
4. Redovisning av resultat.....	47
4.1 Förslag till fortsatt forskning.....	48
5. Källförteckning.....	50

Bilagor:

Bilaga 1. Förslag till kursplan strategiutbildning 1958.

Bilaga 2. Förteckning över tillgängliga provhandlingar 1961-1972.

Bilaga 3. Abstract

1. Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

En grundläggande och inte speciellt omtvistad tanke i en demokrati kan anses vara principen att statsmakten skall styra och kontrollera sin militär. I detta sammanhang måste anses att den högre utbildningen av officerarna inom Försvarsmakten borde vara en viktig del att påverka och styra.

Genom tiderna har det visat sig att politisk styrning förvisso är självklar i teorin, men mindre självklar i praktiken. Detta visas bland annat i en avhandling som nyligen publicerats av Birgitta Rydén (*Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan*). Tillsammans med annan forskning pekar denna avhandlings resultat på en mängd faktorer som kan påverka viljan, förmågan och möjligheten att omsätta politiska beslut i det praktiska arbetet.

Jag avser i den här uppsatsen att undersöka politikens påverkan på den militära utbildningen under 1960-talet och början av 1970-talet. Tidsperioden är intressant att undersöka av flera olika skäl. Ett av dessa skäl är att det allmänt anses ha funnits ett antal skiljaktigheter mellan vad regering och riksdag ansåg om Sveriges försvarspolitik kontra vad det militära etablissemanget med överbefälhavaren i spetsen ansåg om dessa frågor.¹

För att genomföra en undersökning som kan ta fasta på konkreta frågor har jag valt att studera om det politiska beslutsfattandet inom försvars- och utrikespolitik får en påverkan och ett genomslag på den högre utbildning av officerare som genomförs under perioden 1961 – 1972 vid den nybildade Militärhögskolan. Uppsatsen syftar också till att beskriva hur strategiutbildningen genomfördes vid Militärhögskolan under denna period.

Militärhögskolan startas den 1 oktober 1961 efter det att beslut om en samlokalisering av de försvarsgrensvisa skolorna fattats. Detta att samlokalisera den högre utbildningen för officerare i Sverige kan förvisso ses som en mindre detalj men vid ett närmare studerande av omständigheterna som ledde fram till detta beslut framgår att detta var en relativt omfattande process. Under 1950-talet genomfördes i Sverige flera arbeten för att åstadkomma en högre grad av samordning mellan de olika försvarsgrenarnas skolutbildningar på denna nivå. Dessa åtgärder för att samordna utbildningen sågs dock som otillräckliga och med anledning av detta startades 1957 en utredning för att göra ytterligare en översyn av samordningsmöjligheterna.² Utredningen fick namnet *Försvarets högskoleutredning 1958* och kom att ledas av generalmajoren G A Westring. Denna utredning framlade 1958 ett betänkande där motiven för att samlokalisera ytterligare stärktes.³ Betänkandet fick i sin helhet en mycket stor påverkan på

¹ Hans Christian Cars, Claes Skoglund, Kent Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, Stockholm: Probus 1986, s 31, 38, 41.

² Bo Kjellander (red), *MHS 1961-1986, Militärhögskolan och dess förhistoria*, Stockholm: Probus 1986, sid 44.

³ Beslut om att samlokalisera redan taget den 27 sep 1957 av Kungl Maj:t.

såväl starten, som den fortsatta utbildningen vid Militärhögskolan. Utöver att ytterligare stärka argumentationen för en samlokalisering gav betänkandet förslag och direktiv om inom vilka ämnesområden den samordnade utbildningen främst borde genomföras. I detta sammanhang framhölls strategi som det ämne som först och främst borde samordnas med tanke på ämnets bredd och obundenhet till försvarsgrenstänkande.

Betänkandet gav inte bara allmänna inriktningar för utbildningen utan var i vissa stycken mycket detaljerat och styrande. I betänkandet sammanfördes också alla utbildningar av *strategisk* natur till att omfattas av begreppet strategi. Målsättningen med samordningen av utbildningen sades i detta dokument vara att ge en enhetlig syn på försvarsproblemen.⁴ I detta sammanhang uppkommer en fråga av visst intresse, nämligen vad som är att betrakta som en enhetlig syn på försvarsfrågorna, eller snarare vad som styr och påverkar denna enhetliga syn i utbildningen. Genom att studera betänkandet från 1958 ges inga ledtrådar till vilka bedömningar och vems syn på säkerhets och försvarspolitik som skall få leda till denna "enhetliga" syn på försvarsfrågorna.

För att söka svar på dessa frågor får man istället studera den utbildning som i praktiken genomfördes.

Att undersöka utbildningars innehåll är förvisso inte enkelt då mycket av det som lärs ut inte finns dokumenterat i text eller på annat sätt. En sak som dock får anses vara gällande för de allra flesta utbildningar och lärare som genomför dessa, är att moment av examinerande karaktär kan anses vara koncentratet av det lärarna ansett som viktigt för eleverna att ha kännedom om eller behärska på något annat sätt. Jag har bland annat med anledning av detta valt att analysera ett källmaterial som i huvudsak består av kursplaner och provtexter. Enligt mitt tidigare resonemang går detta underlag att betrakta som styrande för vilket budskap man ifrån lärares sida ansett som viktigt och riktigt.

Denna uppsats syftar alltså till att undersöka huruvida den politiska beslutsfattningen⁵ inom försvars- och säkerhetspolitiken påverkar den utbildning i strategi som genomförs vid Militärhögskolan under 1960-talet och början av 1970-talet. Undersökningen är i grunden inte avsedd att vara av förklarande natur utan söker i första hand besvara "om" och inte "varför" eller av vad, utbildningen påverkas eller inte. Trots denna grundtanke avser jag ändå att med en teoribakgrund ge tänkbara förklaringar till eventuella avvikelser mellan utbildningens utgångspunkter och de officiella politiska uppfattningarna och besluten under undersökningsperioden.

Uppsatsen syftar också till att ge läsaren en inblick i hur strategiutbildningen vid den nystartade Militärhögskolan bedrevs och vilka säkerhets- och försvarspolitiska bedömningar som var styrande för utbildningen.

⁴ Försvarets högskoleutredning, *Betänkande högre stabsutbildning*, 1958, sid 26

⁵ Med *beslutsfattning* avses främst försvarsbeslut och försvarsutredningar.

1.2 Frågeställningar

Den övergripande frågeställningen i uppsatsen är att klarlägga om den strategiutbildning som bedrevs vid Militärhögskolan under tiden 1961 – 1972 återspeglar politiken och påverkas av de förändringar i officiell svensk försvars- och säkerhetspolitik som inträffar under motsvarande period.⁶ Utifrån ett strikt teoretiskt och idealt perspektiv borde svaret på denna fråga bli att utbildningen styrs av de politiska beslut och de politiska bedömningar som görs.

Ett annat svar på den ovan angivna frågeställningen kan dock naturligtvis vara att den politiska uppfattningen och de politiska besluten inte alltid utgör ramarna för det som i första hand styr utbildningen och de uppfattningar som utbildningen baseras på. I sådana fall uppkommer frågan om *varför* så inte är fallet och *vad* som istället styr utbildningen. Jag avser i denna uppsats att med en teoribakgrund ge svar på frågan om *varför* de politiska besluten i dessa specifika fall inte blir styrande för utbildningen.⁷ Att däremot besvara frågan om vad som istället styr utbildningen i de fall där de politiska besluten och uppfattningarna inte gör det är betydligt svårare. Detta kräver ett betydligt mer omfattande arbete än vad denna uppsats omfattar. I de fall där sådana frågor ändå antydningssvis får ett svar bör detta i första hand betraktas som förslag till fortsatt forskning eller mina egna, mer eller mindre underbyggda spekulationer.

I militär utbildning och i politiska styrdokument till Försvarsmakten är ofta beskrivningen och bedömningen av krigsriskerna och hotbilden mot landet central. Jag avser i uppsatsen besvara hur dessa krigsrisker och hotbilder beskrivs vid Militärhögskolans strategiutbildning under undersökningsperioden.⁸ I samband med detta skall jag naturligtvis också svara på frågan om dessa hotbilder och krigsrisker överensstämmer med de politiska officiella uppfattningarna.

Under den period som denna uppsats omfattar diskuteras och behandlas frågan om kärnvapen i den politiska debatten. Denna diskussion omfattar såväl synen på anskaffning av egna kärnvapen som synen på andra länders möjligheter att använda kärnvapen för att nå egna militära och politiska mål. Jag avser i uppsatsen besvara hur kärnvapenfrågan hanteras⁹ vid Militärhögskolans utbildning och om de uppfattningar och bedömningar som råder i utbildningen överensstämmer med de politiska besluten. I denna fråga skall främst frågan om egna kärnvapen beröras.

⁶ Med *återspeglning* av politiken avses i denna uppsats överensstämmelse mellan aktualitet av olika frågor politiskt och i utbildningen. En politisk beskrivning av exempelvis hotbilder och bedömning av krigsrisker kan enligt denna definition *återspeglas* i utbildningen.

Med *påverkan* av förändringar avses ändringar av utbildningens innehåll, bakgrund eller metodik efter det att större riktningförändringar i politiken genomförts.

⁷ Med *specifika fall* avses de eventuella fall som undersökningen leder fram till.

⁸ Med *beskrivs* avses i denna frågeställning hur hotbilderna presenteras av lärare och i förekommande fall av eleverna. Det vill säga om hoten exempelvis beskrivs isolerat mot Sverige eller i samband med annan större hotbild i Europa eller Skandinavien.

⁹ Med *hanteras* avses i denna frågeställning främst om svenska kärnvapen är en central eller perifer utbildningsfråga och huruvida man i strategiutbildningen tar ställning i kärnvapenfrågorna.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen avgränsas i tid till att omfatta tiden mellan 1958 och 1972. Denna avgränsning görs av två skäl. Först och främst utgörs huvuddelen av det tillgängliga källmaterialet av dokument ifrån perioden 1961 – 1972. Utöver detta är motivet också att de närmsta åren efter 1972 endast konfirmerar de beslut i försvarspolitiska och säkerhetspolitiska frågor som fattats under FB 68.

Avgränsningen är också nödvändig för att kunna redovisa och diskutera källmaterialet med hänsyn till det begränsade antal sidor som står till förfogande.

Anledningen till att försvarsbeslutet 1958 inryms i uppsatsen är att ge en möjlighet till att analysera vilken påverkan detta får på den första delen av källmaterialet. Det vill säga den del av materialet som tillhör åren 1961-1962.

Undersökningen avgränsas till att omfatta de dokument som rör strategiundervisningen. Detta är inte självklart då försvarsbeslut under den undersökta perioden ofta ger styrningar som skulle kunna få stor påverkan även på den taktiska och operativa utbildningen. Avgränsningen görs av utrymmesskäl trots att andra ämnesområden vid dåvarande Militärhögskolan sannolikt skulle vara intressanta att undersöka.

I uppsatsen görs ingen skillnad mellan de olika försvarsgrenarna. Det vill säga att de källor som består av provhandlingar används utan att ta hänsyn till om provet är avsett för flygvapenelever, marinelever eller arméelever. Detta beror på att undervisningen, som tidigare redovisats, är samordnad och leds av i huvudsak i samma lärare oavsett försvarsgren. Dessutom visar ett förstudium av källmaterialet att inga större skillnader finns i innehållet mellan det underlag som är avsett för de olika försvarsgrenarna.¹⁰ Utöver detta är huvuddelen av materialet avsett att användas av samtliga försvarsgrenar vilket framgår av dokumentens sidhuvud.

Den politiska bakgrunden begränsas till att i huvudsak utgöras av den officiella politik som deklarerats i de olika försvarsbesluten och försvarsutredningarna under den undersökta perioden.¹¹

1.4 Källor

1.4.1 Primärkällor

Huvuddelen av det källmaterial som tillhör undersökningen består av kursplaner och prov från den aktuella perioden. Till vissa av proven finns också rättningsmallar eller förslag på lösningar och dispositioner. Detta material ses som värdefullt då det torde utvisa vad lärarna och andra kursansvariga ansåg vara det mest centrala och viktiga för dåtidens elever att lära sig.

¹⁰ Försvarets högskoleutredning 1958, Betänkande, passim

¹¹ Detta resonemang utvecklas vidare under punkten *källor* och *källkritik*.

Materialet som utgörs av prov kan också sättas i samband med övrig undervisning som i källmaterialet går att härleda med hjälp av kursplaner och andra styrande dokument. När en granskning görs är det uppenbart att proven utgör en syntes av den tidigare genomförda utbildningen.¹² Detta stärker provunderlagets vikt som källmaterial. Provtexter kan visserligen anses vara av stor vikt som källmaterial enligt det resonemang som förts ovan. Det är dock viktigt att i detta sammanhang komma ihåg att de prov som också är kompletterade med en rättningsanvisning är av större värde för undersökningen. Det beror på att det är mycket svårt att med bara provtexterna analysera dessa på ett vetenskapligt acceptabelt sätt avseende dess egentliga innebörd. Problemet är att vissa formuleringar kan vara gjorda med pedagogiska motiv snarare än att utvisa vilken uppfattning om exempelvis hotbilder som lärts ut. I de fall där provtexterna är kompletterade med rättningsanvisningar går dock denna analys att göra på ett vetenskapligt sätt då dessa dokument sammantaget utvisar vad frågeställaren haft för avsikt med frågan.

På en stor del av underlaget finns signaturer som bekräftelse på att chefer vid dåvarande Militärhögskolan har godkänt proven. Detta tillsammans med att några av proven också är diarieförda ger detta källmaterial hög tillförlitlighet vad gäller äkthet och tyder framför allt på att källorna och påståenden däri går att betrakta som officiella ståndpunkter och inte enskilda lärares värderingar.

En del av det material som utgörs av prov är hemligstämplat. Detta har sannolikt två skäl. För det första kan provens karaktär och bakgrundsbeskrivningar ha varit av politiskt känslig natur. Dessutom kan också vissa delar av de bakgrundsbeskrivningar som ges till provuppgifter ha innehållit riktiga hemligstämplade uppgifter.¹³ En andra tänkbar orsak till att vissa prov är hemligstämplade är sannolikt att minska risken för att provhandlingar skulle kunna spridas i elevkåren före aktuellt prov. Detta resonemang styrks av att ett flertal av proven har markeringen ”elevhemligt”.

Det källmaterial som utgörs av provhandlingar innehåller handlingar ifrån både marinens, flygvapnets och arméns utbildningslinjer.¹⁴ Detta utgör inget problem då utbildningen i strategi under dessa år var samordnad och till stor del planerades och genomfördes av samma lärare, oavsett försvarsgren.

En brist i källmaterialet är att det inte kan anses vara heltäckande eller jämnt fördelat över den aktuella perioden. Från perioden mellan 1961 och 1969 finns en större mängd material än perioden mellan 1969 och framåt. Utöver detta saknas också delar av de kompendier som ligger till grund för utbildningen. Av de kursplaner som finns bevarade går dock att utläsa att de kompendier som saknas i första hand innehåller uppgifter av faktakaraktär (förbandsindelningar

¹² Försvarets högskoleutredning 1958, Betänkande, bil 1-18

¹³ Strategilärarna, *Examensprov för svenska elever HK 69-71*, 1971-03-08. Detta prov är hemligstämplat och så också elevsvaren. I detta prov skiljs också på frågeställningar mellan svenska och utländska elever. Detta faktum stödjer resonemanget kring syftena med hemligstämpling av provhandlingarna.

¹⁴ Utbildningslinjerna omfattar samtliga försvarsgrenars motsvarighet till dagens chefsprogram. Det vill säga utbildning mot vad som idag är nivå 3.

och storlek på främst WP-förband) och därmed inte är ett problem i undersökningen på något avgörande sätt.

De styrdokument för officersutbildningen som ligger till grund för att bedöma vilka prioriteringar som gjorts mellan olika ämnen i den totala utbildningen består av det betänkande som försvarets högskoleutredning lämnade 1958. Detta material kompletteras och bekräftas av kursvisa utbildningsplaner som författats av respektive kursledning. Detta material bedöms sammantaget ge en god bild av hur utbildningen är upplagd och vilka prioriteringar som gjordes såväl mellan olika ämnen som inom ämnet strategi.¹⁵

1.4.2 Sekundärkällor och annat bakgrundsmaterial

Ett flertal författare har under senare år presenterat arbeten som syftar till att beskriva och analysera säkerhets- och försvarspolitik under efterkrigstiden. De dokument och böcker som används i uppsatsen bedöms ha hög trovärdighet och riktighet och är gjorda av oberoende författare. Boken *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*¹⁶ är en studie som gjorts på begäran av försvarskommittén 1986 och syftar till att objektivt belysa försvarets och försvarspolitikens utveckling under efterkrigstiden.

Ett annat mycket omfattande material är utredningen *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*,¹⁷ som redovisar och analyserar den säkerhetspolitiska miljö som Sverige hade att verka i under 1969- 1989. Trots att denna utredning i huvudsak omfattar en tidsperiod som ligger utanför min uppsats tidsmässiga avgränsning finns ändå en stor mängd material analyserat som omfattar perioden före 1969.

Boken *Si vis pacem – para bellum - Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*¹⁸ är en del i ett större forskningsprojekt som bedrivits vid strategiska institutionen vid försvarshögskolan 1999. Boken syftar till att redovisa och analysera den operativa planläggning som kom att utformas under perioden 1945 – 1975. Ett delsyfte med Wallerfelts bok är att undersöka huruvida den genomförda krigsplanläggningen kan sägas ha stått i samklang med de politiska beslut och ställningstaganden som görs under denna period. Detta delsyfte har mycket gemensamt min uppsats då det kan sägas utgöra en liknande frågeställning som här skall besvaras. Det område inom vilken undersökningen rör sig skiljer sig dock åt. Sammantaget bedöms källorna ha hög trovärdighet och är också författade med syftet att redovisa de viktigaste delarna i försvarsbeslut, försvarsberedningar, försvarsplanering och annat relevant bakgrundsmaterial. Därmed ställs inga ytterligare krav på att i denna uppsats analysera primärkällorna¹⁹ för att fastställa vilken

¹⁵ Se bilaga 1, förslag till kursplan i strategi.

¹⁶ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, ISBN 91-87184-02-8

¹⁷ *Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89* (SOU 2002:108), Stockholm: Edita Norstedts 2002: ISBN 91-38-21795-3, 91-38-21838-0, 91-38-21837-2.

¹⁸ Bengt Wallerfelt, *Si vis pacem – para bellum. Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975*, Stockholm: Probus 1999.

¹⁹ Ett mycket omfattande material som utgörs av bland annat försvarsbeslutstexter, betänkanden, propositioner, ÖB-underlag och annat.

säkerhets- och försvarspolitik som förs under den period som min undersökning omfattar.

1.5 Forskningsläge

1.5.1 Bakgrundsforskning

Vad avser svensk försvars- och säkerhetspolitik under den aktuella perioden har relativt mycket forskning bedrivits som tidigare beskrivits under avsnittet källmaterial. Jag kommer därav inte att ägna någon större del åt att analysera de enskilda försvarsbesluten under den aktuella perioden för att själv finna vilka beslut som fattas och vilka riktningförändringar i svensk försvars- och säkerhetspolitik som kan urskiljas. Uppsatsen utgår- och stödjer sig istället på de slutsatser avseende detta som presenterats i dessa böcker och andra arbeten.

1.5.2 Forskning inom det valda området

Avseende forskning kring det specifika ämne och frågeställning som denna uppsats avhandlar så har mig veterligen ingen forskning bedrivits inom detta område med detta källmaterial som grund. Däremot har forskning bedrivits inom en vidare ram för att bland annat utröna om och i vilken mån politik och politiska beslut implementeras i praktiken. Bland annat har en doktorsavhandling som rör implementeringen av anpassningsprincipen mellan 1997 och 2001, skrivits av Birgitta Rydén.²⁰ Denna avhandlings resultat kan sägas utgöra ett av motiven som berättigar den övergripande frågeställningen i min uppsats.

Även andra författare har bedrivit forskning som anknyter till ämnet och syftet med denna uppsats. I Bengt Wallerfelts bok ”Si vis pacem – para bellum” svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975, är som tidigare beskrivits ett av delsyftena att utröna huruvida den förda säkerhets- och försvarspolitiken står i samklang med den operativa planläggning som i praktiken genomförs under dessa år. I sina sammanfattande slutsatser hävdar författaren att ett praktiskt genomförande eller om man så vill implementering av de fattade besluten inte omedelbart fick genomslag i krigsplanläggningen på det sätt som skulle kunna ha varit fallet.²¹ Istället hävdar författaren att de förändringar som var nödvändiga med hänsyn till de politiska beslut som fattats tog lång tid att implementera. Detta berodde enligt författaren sannolikt på att det rent praktiskt krävde relativt stora åtgärder som tog tid att både genomföra och mentalt ta till sig.

En annan orsak till att det tog tid innan det att besluten fick ”operativa konsekvenser”²² var att de politiska besluten i exempelvis försvarsbeslutet 1968 innebar mycket analysarbete. Ett sådant analysarbete krävdes av

²⁰ Birgitta Rydén, *Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan*, Universitetsbiblioteket, Örebro 2003

²¹ Bengt Wallerfelt, *Si vis pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 179, Med ”politiska beslut” avses i detta fallet försvarsbesluten 1968 och 1972 (förf anm)

²² Ibid, s 179

försvarsledningen för att komma fram till hur man skulle kunna lösa sina uppgifter operativt, med de nya förutsättningar som beslutats.

Dessa två exempel på genomförd forskning som anknyter till denna uppsats syfte, visar båda på att implementering och omsättande av beslut, i praktiken kan vara mer invecklat än vad den ideala bilden av förhållandet mellan det militära och politiska etablissemanget antyder. De många hinder och orsaker som dessa författare lyfter fram som förklaringar till att den ideala bilden inte alltid förverkligas kan dock inte med säkerhet sägas vara lika tydliga inom den militära utbildningen.

1.6 Teorianknytning och metodik

De teorier som används i uppsatsen skall i första hand ses som den grund på vilken frågeställningarna vilar och användas som hjälp till att bedöma vilket genomslag politiken kan få på strategiutbildningen.

Den allmänna teorin om att *politiken styr det militära etablissemanget i en demokratisk stat*²³ skulle kunna ge ett enkelt svar på uppsatsfrågorna. Svaret borde med detta ideala förhållande bli att den strategiska utbildningen vid militärhögskolan påverkas av den förda säkerhets- och försvarspolitik, eller åtminstone inte genomförs med starkt avvikande grunder. Frågeställningen i denna uppsats skulle med ett sådant synsätt kunna bli av mer teoribekräftande natur. Genom att göra ytterligare en teorianknytning till genomförd forskning kan ändå frågan berättigas. Detta görs genom att använda de resultat som forskning på senare tid kommit fram till avseende den militära organisationens förmåga och vilja att implementera fattade politiska beslut. Mot denna teori och forskningsbakgrund får alltså frågeställningarna ett större berättigande och intresse. Detta på grund av att det har visat sig att det inte är en självklarhet att de politiska besluten och avdömingarna får ett genomslag i praktiken.

1.6.1 Teorier som grund för uppsatsen

Den här uppsatsen kan sägas utgå från de grundläggande synsätten eller teorierna som hävdar att politiken och den beslutande politiska nivån bör och skall styra det militära etablissemanget. Detta grundläggande påstående kan inte ses som särskilt kontroversiellt i en demokratisk stat och kommer därför inte heller att utvecklas eller ifrågasättas vidare. En mer intressant fråga att vidareutveckla är om de beslut och avdömingar som riksdag och regering fattar, i praktiken ligger till grund för den planering och verksamhet som bedrivs.

En av de forskare som kan sägas ha lagt grunden till forskningen om relationerna mellan det politiska och militära etablissemanget är Samuel P. Huntington.

I dennes bok *The soldier and the state*²⁴ från 1957, talas om idealläget då maximal militär kapacitet uppnås samtidigt med politisk kontroll. Detta idealläge benämner

²³ Uttrycket med kursiv text har tidigare benämnts *det ideala förhållandet* mellan politisk styrning och militär.

²⁴ Samuel P. Huntington, *The soldier and the state – The theory and politics of civil-military relations*, New York: Vintage books, 1957

Huntington *objektiv civil kontroll*. För att uppnå detta läge krävs enligt Huntington att det politiska ledarskiktet tillåter och stärker den militära professionalismen genom att tydligt erkänna och stärka dess kompetens. Denna objektiva kontroll stärker alltså professionalismen och kompetensen hos det militära etablissemangent men säkerställer att militären är politiskt ”svag”. Ett exempel på ett sådant handlande skulle kunna sägas vara att de militära hotbilder och bedömningar av läge och hotbilder som presenteras av militären behandlas seriöst och tas i beaktande vid politiskt beslutsfattande.

Det motsatta förhållandet benämns av Huntington *subjektiv politisk kontroll* och bygger istället på att den politiska detaljstyrningen ökar och att professionalismen inte stöds och bejakas. Detta leder enligt Huntington till att militärens roll blir diffus och att en maktkamp om positioner istället blir resultatet. Ett sådant handlingsmönster får därmed enligt Huntington till följd att militären politiseras.²⁵ Ett exempel på ett sådant handlande skulle kunna vara att de hotbilsbedömningar som militären levererar inför ett försvarsbeslut ignoreras eller bortses ifrån utan någon form av erkännande. Det är dock viktigt att komma ihåg att den *objektiva civila styrningen* inte kräver att de politiska beslutsfattarna följer alla bedömningar som de militära experterna gör. I min uppsats gör jag istället tolkningen att den *objektiva civila styrningen* kan uppnås genom att de militära bedömningarna behandlas seriöst och att de fattade besluten inte fattas genom att överpröva expertråden utan istället bygger på att andra motivbilder väger tyngre.²⁶

Som tidigare beskrivits har nyligen forskning bedrivits inom det för den här uppsatsen närliggande området, implementering av policy och politik inom bland annat det militära etablissemangent. Detta har gjorts inom ramen för en doktorsavhandling med rubriken *Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan* av Birgitta Rydén. Resultaten av hennes forskning tyder på att policy och politiska beslut inte alltid implementeras fullt ut. Vad som påverkar graden av implementering kan utgöras av en mängd faktorer, däribland det aktuella säkerhetspolitiska läget som råder vid implementeringstillfället. Denna forsknings resultat tillsammans med den forskning som i tidigare avsnitt beskrivits skulle kunna sägas påvisa att det finns skillnader mellan den ideala bilden av hur politiken skall styra militären och hur det i verkligheten fungerar.

De resultat som pekar på att implementering och praktiskt genomförande av de fattade besluten inte alltid fungerar fullt ut har enligt dessa författare till stor del sin förklaring i att de politiska besluten kräver praktiska åtgärder. Detta är åtgärder som får konsekvenser inte bara på ett mentalt plan utan också i praktiken vilket i vissa fall skapar motstånd och svårigheter i genomförandet.

I det fall en förd säkerhets- och försvarspolitik skall implementeras eller omsättas i officersutbildningen finns kanske inte samma grund för att förklara dessa avvikelser ifrån det ”ideala” förhållandet mellan politiken och det militära.²⁷

²⁵ Anna Bolin, *Political-Military relations. An introduction to a field of study*. Försvarshögskolan, Stockholm 2000, s 21-22

²⁶ Samuel P. Huntington, *The soldier and the state*, passim

²⁷ I de fall politiskt beslutsfattande skall implementeras eller ge ramar för officersutbildning finns sannolikt inte de organisatoriska eller praktiska problemen. I strategiutbildningen handlar det snarare om att mentalt ställa om sig till nya direktiv och ramar. (Förf.Anm)

Detta skulle kunna tyda på att ett eventuellt motstånd mot att i praktiken omsätta de politiska besluten inte skulle finnas inom officersutbildningen. Ett resultat i uppsatsen som skulle tyda på att de politiska vägvalen och besluten tydligt får en påverkan på utbildningen skulle därmed peka på att det ideala förhållandet mellan politik och militär åtminstone gäller mellan den politiska nivån och den *militära utbildningen*. Ett sådant resultat skulle möjligen också tyda på att den *objektiva politiska kontroll* som Huntington hänvisar till som idealförhållandet, i någon mån är tillämpad under den tid som ett sådant resultat omfattar.

Ett motsatt resultat som tyder på liten eller ingen återspeglning av den förda säkerhets- och försvarspolitikerna i utbildningen skulle tyda på att officersutbildningen inte är mindre ”motståndsbägen” än övriga delar av samhället eller det militära etablissemanget. En av flera möjliga förklaringar till detta skulle därmed också kunna vara att den politiska styrningen har dominerats av vad Huntington benämner *subjektiv politisk styrning*. Detta skulle kunna få till effekt att utbildningen och dess grunder styrs av politiska ställningstaganden och positioneringar som inte alltid överensstämmer med den officiella politiken.²⁸

1.6.2 Metodik och disposition

Denna uppsats bygger metodiskt på en kvalitativ innehållsanalys²⁹ av de texter som utgör källmaterial. Denna kvalitativa analys skall ligga till grund för en jämförelse mellan den av Sverige förda säkerhets- och försvarspolitikerna mellan 1958 och 1972 och den vid Militärhögskolan genomförda strategiutbildning under motsvarande period.

Inledningsvis skall jag i korthet sätta in läsaren i det världsläge och den historiska ram inom vilken uppsatsens undersökning tidsmässigt utspelar sig. Denna korta redogörelse skall kompletteras med en beskrivning av bakgrunden till Militärhögskolans bildande och dess viktigaste styrdokument. De läsare som anser sig vara relativt väl insatta i denna historiska period kan här välja att hoppa över detta avsnitt.

Därefter skall jag redogöra för den säkerhets- och försvarspolitik som Sverige för under perioden 1958 – 1974. Denna del i uppsatsen bygger på annan forskning som tidigare redovisats. Jag skall därefter diskutera vilka påverkansfaktorer som kan användas vid jämförelsen med det material som används för att representera strategiundervisningen vid Militärhögskolan. I denna del skall en teorianslutning göras för att bedöma vilken möjlig påverkan de olika politiska besluten kan förväntas få i strategiutbildningen. För att förtydliga vad som avses med påverkansfaktor eller jämförelseobjekt kan följande exempel användas.

²⁸ Dessa slutsatser måste dock begränsas till att omfatta de sakfrågor som både omfattas av den undersökta politiken och utbildningen.

²⁹ ”Ett systematiskt, riktat sökande i utvalda dokument efter när- eller frånvaron av en begränsad mängd förmodat betydelsefull information”, Winnerstig 1996, 1999b

I det försvarsbeslut som fattas år 1968 tas beslut om att inga egna kärnvapen skall utvecklas för Sveriges försvar. Denna relativt känsliga fråga hade tidigare diskuterats i såväl politiska som militära kretsar.

Beslutet att inte anskaffa kärnvapen är med min metodik att betrakta som en viktig förändring. Förutom att det är en *viktig* förändring kan den också anses vara av den *karaktären* att den kan få en påverkan på den strategiska och operativa utbildningen vid Militärhögskolan. Detta är alltså att betrakta som en påverkansfaktor eller ett jämförelseobjekt vid den senare jämförande delen i uppsatsen.

De förändringar och beslut som genomförs på den politiska nivån kan naturligtvis inte med automatik sägas vara av den arten att de med nödvändighet implementeras eller på annat sätt ger en återverkan omedelbart. Med anledning av detta skall analysen genomföras med viss försiktighet i det material som omfattar perioder omedelbart efter försvarsbesluten.³⁰

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att undersökningen skall omfatta de förändringar och större beslut som fattas mellan 1958-1972. Dessa skall därefter värderas mot om de kan anses vara av sådan art att de bör få en påverkan på den genomförda strategiutbildningen. I samband med denna analys skall Huntingtons teori som tidigare redovisats användas för att bedöma risker och möjliga orsaker till att de politiska besluten och bedömningarna inte skall komma att ligga till grund för utbildningen.³¹

I nästa del i uppsatsen skall jag redovisa och diskutera den genomförda utbildningen. Det skall genomföras på ett sätt som ger läsaren en möjlighet till kronologisk inblick och egen värdering av materialet. Redovisningen och diskussionen syftar också till att beskriva innehåll och budskap i stort i den genomförda strategiutbildningen. Därefter skall en diskussion och analys genomföras i vilken de i tidigare delar identifierade påverkansfaktorerna eller jämförelseobjekten skall jämföras med det redovisade källmaterialet.

Den ovan beskrivna analysen och diskussionen genomförs inom ramen för två delar av undersökningsperioden. Motivet för detta är att det försvarsbeslut som fattas under 1958 i stora drag endast bekräftas av de följande beslut som fattas före försvarsbeslutet 1968. Detta leder fram till att analysen görs i två delar. Första delen omfattar politik och utbildning fram till försvarsbeslutet 1968. Den andra delen omfattar politik och utbildning från försvarsbeslutet 1968 och fram till undersökningens slut 1972.

Slutligen skall en sammanfattande diskussion och analys genomföras. Denna diskussion syftar till att besvara de uppsatta frågorna för uppsatsen. Det vill säga att de delresultat som presenteras under respektive period sammantaget används i diskussionen. Av denna diskussion skall framgå om den förda säkerhets- och försvarspolitik har haft påverkan på strategiutbildningen under *hela* eller *delar* av den undersökta perioden.

³⁰ Provhandlingar och dokument från samma år som försvarsbeslutet fattas.

³¹ Även det omvända förhållandet skall naturligtvis analyseras. Det vill säga möjligheterna för de politiska besluten att få en påverkan på strategiutbildningen.

Ett möjligt svar är naturligtvis också att politiken inte har haft en säkerställd påverkan på strategiutbildningen. I detta fall skall möjliga förklaringar till detta diskuteras enligt de hypoteser som ställts upp i den del av uppsatsen som avhandlar påverkansfaktorerna.

2. Undersökning

2.1 Omvärldsläget och utveckling 1950 – 1975

Att i korthet beskriva omvärldsläget och utvecklingen under perioden 1950 till 1975 låter sig inte göras om inte bilden målas med relativt grov pensel. Detta beror naturligtvis på den stora mängd händelser som utspelar sig under denna period. För att ge en kortare bakgrund till Sveriges säkerhetspolitiska läge och utgångspunkt begränsas här redovisningen till att omfatta några av de utvecklingar och händelser som får en direkt återverkan på försvars- och säkerhetspolitiken eller kan anses få stor återverkan på officersutbildningen.

I april 1948 undertecknas den så kallade VSB-pakten mellan Finland och Sovjetunionen. Detta faktum och det hot som ansågs föreligga för ytterligare och hårdare knytningar mellan Sveriges närmsta granne i öster och Sovjetunionen kom att påverka svensk säkerhetspolitik under många år.

Starten av Koreakriget 1950 kom också att påverka säkerhetspolitiken. Trots att konflikten formellt var ett krig mellan FN och Nordkorea sågs ändå detta krig som steg i en befarad kommunistisk expansion. Denna expansion sågs mycket väl kunna sprida sig till Västeuropa och därmed indirekt kunna påverka svensk säkerhetspolitik.³²

I Europa sågs en instabilitet inom östblocket under stora delar av 1950-talet. Denna instabilitet tog sig uttryck i upproren i bland annat DDR och Ungern. Också i Polen skedde uppror som dock avstannade utan att Sovjetunionen ingrep militärt. Detta tillsammans med kriget där Frankrike och England stod i konflikt med Egypten 1956 och så småningom hotades av Sovjetunionen med kärnvapen gjorde att läget i Europa kunde anses vara spänt. Mitt i allt detta kunde ändå avspänningstendenser i Europa anas under mitten och slutet av 50-talet, detta enligt vissa bedömare beroende på att stormakterna började acceptera läget i Europa som det var. Denna skenbara avspänning fick sig dock en allvarlig törn i och med Suezkonflikten och Ungernupproret.

Kubakrisen 1962 var ytterligare en kulmen på spänningen mellan maktblocken. Utöver att denna konflikt anses vara en av de allvarligaste mellan maktblocken under hela det kalla kriget så medförde krisen också att Sverige tillsammans med många andra länder insåg att det kalla kriget inte bara angick alla länder utan också kunde få konsekvenser för alla oavsett var konflikten i praktiken utspelade sig. Kubakrisen kom dock att leda till en gradvis avspänning som skulle komma att sträcka sig ända fram till åtminstone 1975. För svenskt försvars- och säkerhetspolitiskt vidkommande kom ett antal nya tankar kring doktriner och

³² Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 21

strategi att introduceras. Bland flera andra teorier kom den så kallade doktrinen om *flexible response*³³ att få ett visst genomslag i det militärstrategiska tänkandet. Avspänning tillsammans med de nya doktriner som följde i avspänningens spår medförde att hotbilderna mot Sverige kom att skrivas om i vissa stycken och därmed kunde också bantningen av försvaret inledas. Detta fick först en påtaglig effekt under försvarsbesluten 1968 och 1972.³⁴

En annan effekt av avspänningen kom paradoxalt att bli att det konventionella hotet mot Väst i Europa kom att öka. Detta beroende på att Sovjetunionen byggde ut sina redan mycket omfattande styrkor för att kunna möta Väst inom ramen för det tänkande som kan sägas representerat i doktrinen om *flexible response*.³⁵

2.2 Försvarets högskoleutredning och Militärhögskolans bildande

Den 27 juni 1957 fick överbefälhavaren bemyndigande att tillsätta en utredning som bland annat hade till uppgift att överse möjligheterna till en samordnad högre stabsofficersutbildning. Utredningen fick namnet *Försvarets högskoleutredning 1958*. Denna utredning resulterade i att de tidigare krigshögskolorna kom att samordnas och flyttas till samma plats. Mer i detalj föreslog också utredningen att flera ämnen både kunde och borde samordnas då utbildningarna inte kunde sägas vara beroende av vilken försvarsgrenstillhörighet de olika eleverna hade. Strategi framfördes här som ett av de främsta ämnena inom vilket en samordnad utbildning var att föredra. Detta bland annat beroende på att ämnet inte kunde anses ha större skillnader beroende på försvarsgrenstillhörighet.

Försvarsutredningen var i många stycken mycket detaljerad avseende de förslag till olika ämnens utbildningsplaner och annat som presenterades. Man framhöll dock noga att utredningens förslag inte var att betrakta som bindande utan endast skulle ses som en ledning för planläggningen av undervisningen.³⁶

De målsättningar i ämnet strategi som presenterades av utredningsgruppen innehöll dock en klar bild av vad man ansåg var ett lämpligt innehåll i strategiutbildningen. Förutom att ange vilka delar som borde ingå i respektive ämne var utredningen så pass detaljerad att förslaget innehöll timplaner för respektive ämne och fördelningar av tid mellan olika ämnen.³⁷

Inom ämnet strategi ansåg utredningen att ämnets målsättning borde inrymma att ge eleverna god kunskap om strategins grunder som här ansågs omfatta krigets mål, medel och metoder. Utöver detta skulle undervisningen omfatta att ge eleverna god kunskap om de strategiska grundbegreppen och dessas tillämpning i praktiken. Detta skulle uppnås genom att lära ut och diskutera utrikes- och försvarspolitisk utveckling i världen i stort och i Sveriges närhet. I detta sammanhang skulle också "krigspotentialen" i Öst och Väst samt krigsmål läras ut

³³ Denna doktrin innebar en möjlighet att gradvis trappa upp användning av olika vapensystem i händelse av en konflikt. Detta medförde att ett krig mellan stormakterna inte med automatik kunde sägas innebära ett totalt kärnvapenkrig.

³⁴ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 24

³⁵ Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89 (SOU 2002:108), s 623

³⁶ Försvarets högskoleutredning 1958, Betänkande, s 30

³⁷ Ibid, bil 1-18. Se också bil. 1 i denna uppsats.

och diskuteras. Utöver detta sågs som viktigt att bibringa eleverna en kunskap om de olika sammanhang som påverkade försvarsproblemen och försvarspolitikerna.

Undervisningen om Sveriges strategiska problem skall skapa god förståelse för våra försvarsproblem och för det samband som råder och den samverkan som erfordras mellan det totala försvarets olika delar. På grundval av Sveriges militärpolitiska läge, vårt totala försvars ledning, krigspotential och beredskap samt vårt lands militärgeografiska förhållande bör därför studeras.....³⁸

Utredningen påpekade också svårigheterna med att dra en klar gräns mellan ämnet operationer och ämnet strategi vilket enligt utredarna inte var ett särskilt stort problem då antalet timmar i respektive ämne ändå borde följa det föreslagna.³⁹ Denna syn på frågan om gränsen mellan strategiutbildningen och den operativa utbildningen var kanske en av orsakerna till att strategiutbildningen under de första åren hade betydande inslag av vad vi idag skulle bedöma som operativ utbildning.

Den av utredningen föreslagna fördelningen av timmar mellan olika ämnen utmynnade i att strategiämnet tilldelades relativt stort tidsmässigt utrymme. Av de totalt 2900 timmar som föreslogs vara den totala utbildningstiden avdelades 225 timmar till strategiundervisning och 70 timmar till militärhistoria. Detta kan anses vara en betydande del då exempelvis teoretisk taktik och operationer tilldelades en total tid av 405 timmar. Strategiämnet kom härmed att bli det näst största ämnet vid den gemensamma Militärhögskolan som bildades 1961.⁴⁰

2.2.1 Försvarsutredningens påverkan på utbildningen vid Militärhögskolan

Vid en jämförelse mellan de kursplaner som presenterades av högskoleutredningen 1958 och de kursplaner som användes 1970 framgår att högskoleutredningens förslag till kursinnehåll fick stort genomslag.⁴¹ Denna slutsats kan dras då dessa två kursplaner uppvisar stora likheter avseende utbildningens innehåll och vilka prioriteringar inom strategiämnet som görs. Åren som följer efter 1970 uppvisar dock större skillnader jämfört med de tidigare kursplanerna. Dessa förändringar består främst i att man efter 1970 i högre utsträckning än tidigare fokuserar på ämnesområden som kan sägas vara anknutna till totalförsvarstanken. Det vill säga att bland annat försörjningsfrågor, industriell utveckling, råvarutillgång och andra mer totalförsvarsanknutna frågor får ett större utrymme i undervisningen än tidigare.⁴² Detta tyder på att man ifrån slutet på 1960-talet omvärderar utbildningens omfattning och innehåll.

³⁸ Försvarets högskoleutredning 1958, Betänkande, s 31

³⁹ Ibid, s 31

⁴⁰ Detta påstående gäller dock de teoretiska utbildningarna. Sammantaget tog annars taktiska och operativa fältövningar en stor del av utbildningstiden.(Förf anm)

⁴¹ Försvarets högskoleutredning 1958, Betänkande, bil 4.

Kn F Werner, *Ämnesplan i strategi*, AAK 69-70, bil 6:2

⁴² Mj Nilsson, *Kursplan för armélinjens stabskurs 1971-1973 (ASK 71-73)*, bil 7

2.3 Politik och strategiundervisning 1958 – 1972

2.3.1 Försvarsbeslut 1958

Försvarsbeslutet 1958 kom att innebära stora förändringar på ett flertal områden för krigsmakten. Beslutet var en överenskommelse med bred politisk majoritet då samtliga av de fyra stora partierna ställde sig bakom försvarsbeslutet. De bedömningar som låg till grund för beslutet var för första gången inte helt dominerat av försvarspolitiska överväganden. Denna gång motiverades också beslutet med sakskalet som samhällsekonomisk utveckling och det statsfinansiella läget.

Dessa nya faktorer ledde till att en ekonomisk ram för försvaret angavs vara styrande. Detta hade också tidigare diskuterats som en princip men hade då genom kraftfullt agerande ifrån bland annat ÖB inte fått något genomslag.⁴³

Den ekonomiska ram som gavs var den för krigsmakten mest gynnsamma enligt de alternativ som utreddes inför försvarsbeslutet. Trots detta innebar budgetramen att försvarsanslaget minskade med ungefär fem procent jämfört med den ram som ÖB föreslagit inför beslutet.⁴⁴ Trots begränsningarna innehöll ändå de ekonomiska styrningarna en kompensation för lönestegringar och ett påslag om två och en halv procent för teknikutveckling.

Ett mycket viktigt principiellt politiskt ställningstagande i detta försvarsbeslut var att hela landet skulle försvaras med egen försvarsförmåga.⁴⁵ Denna fråga var inte helt okontroversiell då ÖB inför beslutet hade fört fram åsikten att detta inte skulle vara möjligt och då framförallt inte om de ekonomiska ramarna minskade.⁴⁶ I ÖB 57 presenterades istället en målsättning som syftade till att motstånd skulle kunna föras intill dess att militär hjälp utifrån kunde tas emot. Denna diskussion var inte bara reserverad för de militära kretsarna utan fördes också inom de politiska leden.⁴⁷

En annan av de principiellt viktiga frågorna var den om kärnvapnen. I ÖB 57 propagerades ivrigt från ÖB:s sida för svensk anskaffning av sådana. Denna fråga hade dock vid tidpunkten för försvarsbeslutet hunnit bli en kontroversiell fråga i de politiska kretsarna och sköts därmed på framtiden.⁴⁸

Den ökade balansen mellan stormaktsblocken under denna tid bidrog till att den gemensamma uppfattningen mellan politiker och ÖB, var att den största krigsriskerna för Sverige utgjordes av risken att bli indraget i ett krig mellan stormakterna. Detta synsätt gjorde att det som så småningom kom att kallas marginaldoktrinen etablerades som den mest realistiska hotbilden. Detta ”nya” sätt att betrakta omvärlden och hotbilden på, kom mycket lägligt för de politiska makthavarna.

⁴³ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 78-79.

⁴⁴ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 31.

⁴⁵ Detta ställningstagande skall dock mer betraktas som ett bekräftande av neutralitetspolitiken än ett ställningstagande i sakfrågan då det både officiellt men framförallt inofficiellt talades om ”stöd utifrån”, Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 30.

⁴⁶ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 29.

⁴⁷ *Ibid*, s 30.

⁴⁸ *Ibid*, s 36.

Marginaldoktrinen förstärkte möjligheterna till att hävda att hela landet skulle försvaras med egna medel. Därmed kunde åtminstone den officiella uppfattningen bli att Sveriges försvarsstrategi inte i grunden byggde på hjälp utifrån.⁴⁹ Marginaldoktrinen införde naturligtvis också att de ekonomiska neddragningarna kunde motiveras något bättre än vad som annars hade varit fallet. Operativt och materiellt innebar försvarsbeslutet 1958 att kvalitet prioriterades före kvantitet. Detta tog sig uttryck i att försvaret kvantitetsmässigt minskades under de kommande åren. För marinen innebar de operativa begränsningarna bland annat att resurser inte längre kunde avdelas för att skydda importsjöfarten. För flygvapnet innebar försvarsbeslutet visserligen att vissa nedskärningar gjordes de kommande åren. Samtidigt med denna nedskärning uppfylldes grundtanken i försvarsbeslutet genom att de kvarvarande delarna moderniserades och förbättrades. Detta genomfördes bland annat genom införandet av flygplanen Lansen och Draken. En av de nya operativa inriktningarna och intentionerna med försvarsbeslutet var att möta en angripare på längre avstånd och därigenom kom flygvapnet att prioriteras på grund av sin operativa rörlighet.⁵⁰ Denna prioritering skedde på bekostnad av både armén och marinen.⁵¹

Sammanfattningsvis var innebörden och flera av de tyngre avgörandena i detta försvarsbeslut i grunden knutna till de ekonomiska begränsningar som påfördes försvaret. Detta kom att leda till en nedskärning som procentuellt kanske inte var att karaktärisera som dramatisk men ändå kom att leda till relativt stora förändringar. Att frågan om kärnvapnen sköts på framtiden var en viktig indikation för försvaret då det inte kunde anses vara självklart att en sådan vapenutveckling skulle komma att genomföras. En annan mycket viktig indikation på vad den politiska ledningen ansåg var synen på vilket hot som var det mest sannolika mot svenska intressen, nämligen att bli indraget i en konflikt mellan stormakterna.⁵² Också den tydliga markeringen att Sverige skulle försvaras i sin helhet utan officiellt stöd av något annat land var viktig för krigsmakten. Slutligen var inriktningen att prioritera kvalitet före kvantitet viktigt. Detta sågs dock av krigsmakten inte som något kontroversiellt utan låg helt i linje med de egna tankar som redovisats före försvarsbeslutet.⁵³

2.3.2 Försvarsbesluten 1961 och 1963

Försvarsbesluten 1961 och 1963 var i likhet med det som fattats 1958 enhälliga och hade alltså en bred politisk förankring. Dessa försvarsbeslut konfirmerade i allt väsentligt de beslut som fattats 1958.⁵⁴

Under de år som förflutit från dess att försvarsbeslutet 1958 fattats hade emellertid inneburit att konsekvenserna av beslutet hunnit få ett genomslag i praktiken. Krigsmakten hade nu reducerats i sitt omfång på ett sätt som gjorde att

⁴⁹ Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89 (SOU 2002:108), s 710-711

⁵⁰ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 28 - 33

⁵¹ Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89 (SOU 2002:108), s 605

⁵² I enlighet med vad som senare etablerades som *marginaldoktrinen*.

⁵³ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 30

⁵⁴ *Ibid*, s 13

politikerna under året 1964 var tvingade att ändra i målsättningen från försvarsbeslutet. Denna ändring innebar att de synpunkter som ÖB flera år tidigare framfört nu fick genomslag. Ändringen bestod i att uppgifter och målsättningar till krigsmakten nu formulerades så att en angripare skulle kunna möta, hejdas och om möjligt slås i en riktning. I en annan angreppsriktning skulle en angripare kunna fördröjas.⁵⁵ Detta beslut var mycket viktigt och borde ha fått ett tydligt genomslag i såväl operativ planläggning som utbildningar inom ämnena operationer och strategi. Det som låg till grund för detta beslut om ändringar i målsättningarna var både en anpassning mellan mål och medel men motiverades också med den avspänning som kunde skönjas efter Kubakrisen 1962.⁵⁶

2.3.3 Påverkansfaktorer med anledning av den förda politiken 1958-1963

Den försvars- och säkerhetspolitik som fördes under den ovan beskrivna perioden skulle med Huntingtons terminologi kunna beskrivas som i huvudsak *objektiv civil kontroll*.⁵⁷ Detta borde enligt denna teori leda till att huvuddelen av de större besluten och avvägningarna skulle ha större förutsättningar att få ett genomslag i strategiutbildningen än vad som hade varit fallet vid en *subjektiv civil styrning*. Detta främst på grund av den mindre risk för politisering från militär sida som av Huntington anses finnas då objektiv civil kontroll av den militära verksamheten används.

I frågan om vilken hotbild som var den mest sannolika mot Sverige var såväl den politiska ledningen som den militära, överens om att den största krigsriskerna utgjordes av att bli indragna i ett krig mellan stormakterna i Mellaneuropa. Detta gör att de hotbilder som i strategiundervisningen framfördes som de mest sannolika, i allt väsentligt borde överensstämja med det som så småningom kom att kallas marginaldoktrinen. Riskerna för att den beskrivna hotbilden skulle komma att realiseras sågs generellt under denna period som relativt hög av såväl politiker som militärer.⁵⁸ Om en annan syn på hotbilder och krigsrisker skulle komma att användas i den fortsatta utbildningen skulle detta alltså inte bara strida mot den politiska uppfattningen utan också mot den officiella militära bedömningen.

I kärnvapenfrågan hade ännu inget beslut fattats. Visserligen hade ÖB redan 1954 påtalat vikten av att även Sverige anskaffade kärnvapen men i denna fråga hade inte politikerna samfällt yttrat sig vare sig för eller emot. Detta gör att denna fråga teoretiskt hade kunnat diskuteras i vilken riktning som helst inom strategiundervisningen utan att för den skull strida mot den officiella politiska

⁵⁵ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 170

⁵⁶ *Ibid*, s 78-79

⁵⁷ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, kap 2. (Detta påstående stöds av att de militära synpunkterna och bedömningarna gavs relativt stor vikt i de beslut som fattades under försvarsbesluten 1958 och 1963, Förf. anm.)

⁵⁸ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-1989*, s 168-172

uppfattningen. Det är dock viktigt att komma ihåg att frågan förvisso formellt var öppen, men att betydande krafter, bland annat inom socialdemokratiska kvinnopartiet arbetade mot en anskaffning av egna kärnvapen.⁵⁹

En annan fråga som vid denna tidpunkt var kontroversiell var om landets försvar skulle kunna möta, hejda och slå en angripare i flera riktningar samtidigt. Enligt ÖB:s uppfattning efter försvarsbeslutet 1958 var denna ambitionsnivå inte möjlig att uppnå då politikerna valt ett budgetalternativ som var lägre än det av ÖB föreslagna. Politikerna valde ändå att fatta beslut som innebar att ambitionsnivån inte ändrades med hänsyn till de förändrade resurserna. Detta beslut motiverades dock av politikerna med att effekterna av nedskärningarna inte skulle bli omedelbara.⁶⁰ Motivering till beslutet tyder på att man trots ett beslut som inte låg helt i linje med det av ÖB föreslagna, beaktade synpunkterna seriöst och fann sig nödgade att motivera varför man inte följt ÖB:s råd. När man vid det nästkommande försvarsbeslutet 1963 ändrade den operativa ambitionsnivån framstod klart att man lyssnade på vilka bedömningar de professionella militärerna gjorde avseende avvägningar mellan mål och medel.⁶¹

2.3.4 Strategiutbildning under perioden 1961 - 1963

Under en examensskrivning i strategi för de marina elever tillhörande MSK⁶² 1960 – 1961 gavs följande förutsättning:

Den politiska utvecklingen i Centraleuropa medför under våren 1962 en ytterligare skärpning i förhållandet mellan stormaktsblocken. Det under hösten 1961 konstaterade intresset för Skandinavien blir allt starkare märkbart. I början av april 1962 konstateras följande förändringar av läget:...

Detta scenario utvecklades vidare på ytterligare några sidor. Denna förutsättning och de ytterligare punkter som tillförs förutsättningen tyder på att man ifrån lärarna vid denna tidpunkt, såg det som intressant att lära eleverna militärstrategi och operationer med en hotbild som byggde på att ett isolerat hot mot Skandinavien och Sverige var möjligt. I de delar som kompletterar den ovan citerade bakgrundsförutsättningen för provet går bland annat att läsa om ökad sovjetisk närvaro på Spetsbergen och hur den relativt ”nya” VSB-pakten mellan Finland och Sovjetunionen skulle kunna påverka det svenska försvaret.

I korthet innehöll den skisserade utvecklingen följande moment:

- En ökad sovjetisk närvaro på Spetsbergen
- Finsk luftbevakning ansluts till sovjetiskt nät med hjälp av biståndspakten.
- Ombasering av Sovjetiska sjöstridskrafter till polska och östtyska hamnar.

⁵⁹ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 36

⁶⁰ Ibid, s 31-32

⁶¹ Ibid, s 31-32

⁶² Marinens stabskurs

- Nybyggnad av specialtonnage i Sovjetiska hamnar.
- Uppladdning av arméstridskrafter i Leningrads milo men läget i övriga milon oklart.
- Västtyskland erhåller ifrån USA ett mindre antal taktiska kärnladdningar och ett 40-tal medeldistansrobotar (Polaris landbaserade).
- Amerikanska eskortfartyg till västtyska och danska farvatten
- Skärpt kontroll införs av civil sjöfart i Kielkanalen och lilla- stora Bält.

Utifrån denna förutsättning gavs eleverna vid denna kurs tre olika uppgifter. För det första skulle man göra ett bedömande av vilka operationsmål och operationsriktningar mot Skandinavien som var sannolika. Den andra frågan som gavs var att bedöma sannolikheten för en begränsad konflikt mot endast Skandinavien. För det tredje gavs eleverna i uppgift att stegvis beskriva hur läget skulle kunna komma att förändras fram till en öppen konflikt och vilka åtgärder som då var önskvärda att vidta ifrån svensk sida.

Den ovan givna uppgiften till stabskursen inbjuder till två skilda synsätt. Inledningen och bakgrunden till examensfrågorna tyder på att frågeställaren ser det som sannolikt med ett isolerat angrepp mot Skandinavien och därmed Sverige. Detta skulle tyda på att frågeställaren inte delade den politiska uppfattningen om att ett sådant angrepp var osannolikt. Samtidigt med detta ger de konkreta frågeställningarna en möjlighet för de elever som besvarar denna fråga att visa på en utveckling där stormakterna startar en konflikt som därefter drar in Skandinavien och därmed Sverige.

Till det ovan beskrivna och diskuterade källmaterialet finns ett ”förslag till lösning”. Detta förslag är skrivet av kommandörkaptenen Wulf som vid detta tillfälle även var ansvarig för examensprovet i strategi.⁶³ I detta förslag till lösning framgår mycket tydligt att den ansvarige läraren bedömer det som sannolikt att Sovjetunionen kan komma att starta en begränsad konflikt mot Skandinavien och därmed Sverige. De motiv som denna lärare framför till detta är bland andra att WP skulle kunna genomföra ett anfall i förebyggande syfte för att i första hand vinna operativa och militärstrategiska fördelar. Mer konkret pekas på följande faktorer:

- Danmarks och Norges NATO-anslutning.
- Svårigheterna att försvara övriga delar av Västeuropa efter det att Skandinavien erövrats av Sovjet.
- Möjligheterna att påverka Västs sjöförbindelser efter det att Skandinavien erövrats.⁶⁴

Resonemanget inom strategiundervisningen under denna tidsperiod tyder på att man ser isolerade angrepp på såväl Skandinavien i dess helhet, som mot Sverige som enskilt land sannolikt, stärks ytterligare vid en analys av det prov och dess exempel på lösning som presenteras nästkommande år. Det är dock viktigt att

⁶³ Detta framgår av att Kk Wulff anges som författare även på originaldokumentet till provet.

⁶⁴ Kk Wulff, Diskussion av tänkbar strategisk utveckling i Skandinavien, MSK 1960-1961, s 1-2

komma ihåg att dessa förutsättningar skisseras i samband med ett prov. Detta gör att det inte med säkerhet går att säga att den omvärldsutveckling och hotbild som beskrivs är den enligt lärarna mest sannolika. En möjlig förklaring till att scenarier med isolerade anfall mot Sverige och Skandinavien används, skulle kunna vara att begränsa provets komplexitet och omfång. Man kan ändå konstatera att dessa prov inte grundades på de förutsättningar som sågs som mest sannolika av den svenska regeringen och ÖB. En annan reflektion som kan göras i detta sammanhang, är att motiven som ges till den beskrivna hotbilden är baserade på ett maktrealistiskt synsätt där främst militära konsekvenser beaktats.

Vid examensprovet för årskursen 1961 - 1963 ställs frågor om vilka olika strategier och operativa idéer som kan ligga till grund för ett isolerat angrepp mot Sverige och Skandinavien i sin helhet.

Diskutera de olika faktorer, som påverkar angriparens val mellan planmässigt anfall och kupperfall vid en offensiv mot Skandinavien. Kan vissa områden anses vara mera utsatta än andra vid kupperfall?

*Utgångsläge: Dagens militärpolitiska läge i Europa.*⁶⁵

I det förslag till lösning som presenteras av den ansvarige läraren framgår att de tänkta operationsmålen för en angripare kan vara Östersjöutloppen och den norska västkusten. Detta skulle i sådana fall ske genom ett större anfall. Ett annat operationsmål som presenteras i lärarlösningen är att en angripare med ett kupperfall mot Sverige, slår den svenska krigsmakten och erövrar terräng av betydelse för att nå slutmålet. Vad slutmålet i detta sammanhang betyder preciseras inte. Dock framgår tydligt att kupperfallet med nödvändighet inte behöver vara en del i en större konflikt.

*Kupperfallet kan riktas endast mot visst land (vissa länder) i Skandinavien, t ex anfall endast mot Danmark-Norge alt endast mot Sverige.*⁶⁶

Av det som går att utläsa ur denna rättningsanvisning så skisseras en hotbild som skulle kunna tyda på att man ser ett anfall mot Skandinavien som en möjlighet med viss sannolikhet. Ur dokumentet går även att utläsa att man ser ett begränsat anfall mot Sverige som tänkbart. Vilka resonemang som i grunden ligger bakom en sådan hotbild går inte att utläsa med ledning av detta dokument. Läger man dock samman den rättningsanvisning som redovisats ovan, tillhörande föregående års utbildning så antyds där att man inte ser det som helt osannolikt att en politisk utveckling kan komma att leda till ett större mistroende mot Sverige ifrån sovjetisk sida. Ett sådant resonemang kan i grunden anses avvika ifrån den officiella politiska uppfattning som delges genom de fattade försvarsbesluten. Det är dock viktigt att komma ihåg att föregående års scenarier utgått ifrån en relativt stor förändring avseende den säkerhetspolitiska situationen i Europa. Med denna bakgrund kan dessa scenarier ha uppfattats som hypotetiska.

⁶⁵ Kk Wulff, *Examensskrivning i strategi för MTK 61-63*, Fastställd av Bertil Larsson Tjfc MHS, sid 1, 7/6 1963

⁶⁶ Kk Wulff, *Exempel på lösning*, ”Diskutera de olika faktorer...”, 7/6 1963, s 2

Under året 1962 genomförs vid Militärhögskolans stabskurser för armén och marinen strategidiskussioner (seminarier). Vid dessa seminarier används förutsättningar och bedömningar av hotbilder som är direkta avskrifter av de bedömningar som görs i ÖB62.

*Dagsläget framgår av ÖB-62. Måste se på framtiden och sannolika förändringar.*⁶⁷

I detta dokument framgår bland annat Skandinaviens strategiska betydelse för Öst respektive Väst i förutsättningen. I samband med detta diskuteras Finlands läge särskilt. Som diskussionspunkter anförs en mängd faktorer som utmynnar i slutsatsen att ett angrepp mot Sverige kan ske isolerat i syfte att förekomma Väst. Utöver rent operativa synpunkter påpekas också med viss tyngd att en politisk utveckling som leder till ökad misstro mot Sverige från sovjetisk sida inte kan ses som osannolik.

I denna diskussion utvecklas också möjligheterna till att återta ett ockuperat Skandinavien ifrån svenskt territorium genom en förstärkning ifrån Väst (NATO).⁶⁸

Detta resonemang om ett isolerat angrepp mot Sverige kan förvisso betraktas på olika sätt. Ett sätt att betrakta resonemanget på är att den hotbild som beskrivs är en del i en konflikt mellan stormakterna. Detta sätt att se på resonemangen skulle förvisso ligga i linje med den officiella politik som förs vid denna tidsperiod. Det som talar emot detta sätt att se på saken är det faktum att detta förslag på lösning också innehåller bedömningar som pekar på att konflikten mellan stormakterna endast indirekt är kopplad till ett eventuellt angrepp mot Sverige.

*Ej osannolikt med politisk utveckling som successivt ökar Sovjets misstro mot Sverige. Kan leda till angrepp från Sovjet för att förekomma Väst.*⁶⁹

De uppfattningar som presenteras i detta dokument går inte heller att förklara med att man på ett konstlat sätt har haft som ambition att skapa ett scenario för att nå speciella utbildningssyften. Detta på grund av att författaren har valt att i förutsättningarna för detta diskussionsunderlag ange att *sannolika* förändringar skall diskuteras. Om något annat avsetts hade sannolikt orden *tänkbara* eller *möjliga* utvecklingar använts.

Den ovan beskrivna provfrågan angående en sovjetisk offensiv mot Sverige används ytterligare ett år i undervisningen. I förutsättningen för detta års prov slås fast att Sovjet besätter Finland en vecka före krigets utbrott. Denna skrivning är daterad till 5 februari 1963 och är påskriven av Kk Wulff och Mj L Ljung, senare utnämnd till svensk överbefälhavare.⁷⁰ I exemplet på lösning som presenteras av dessa lärare slås omedelbart fast att ett isolerat angrepp i Skandinavien *inte* är sannolikt.

⁶⁷ Kk Wulff, *Skandinaviens inkl Finlands strategiska betydelse för Öst resp Väst*, s 1

⁶⁸ Ibid

⁶⁹ Ibid, s2

⁷⁰ Kk Wulff, Mj L Ljung, *Diskutera sannolika operationsriktningar vid en sovjetisk offensiv mot Skandinavien*, s 1, 5 februari 1963

Begränsad konflikt i Skandinavien är ej sannolik. Sovjetiskt angrepp bör ses i samband med en storkonflikt.⁷¹

I de bedömningar som framgår av lärarnas exempel på lösning är nu också flera av de hot som är kopplade till VSB-pakten mellan Finland och Sovjetunionen nedtonade. Man framhåller också noga att försvaret av Sverige inte är direkt kopplat till hjälp ifrån Väst.

Svenska försvaret behöver viss tid för mob och koncentrering. Samverkan med Väst ej förberedd.⁷²

Sammantaget kan detta sist analyserade underlag karaktäriseras som helt ”politiskt korrekt”. Detta på grund av att såväl hotbilder som omvärldsbeskrivningar kan sägas ligga i linje med den politik som förs under denna tidsperiod.

2.3.5 Strategiutbildning under perioden 1963 - 1968

Efter åren 1962 – 1963 ändrar strategiutbildningen huvudfrågor i viss utsträckning karaktär. Detta beror sannolikt på de händelser som inträffat under Kubakrisen och de efterföljande resonemangen angående doktriner och strategier för stormakterna. I en repetitionsskrivning som riktas till samtliga försvarsgrenars stabskurser efterfrågas nu ett nytänkande baserat på de förändringar av strategier och doktriner som börjar få genomslag.

Bedöm det framtida krigets karaktär med utgångspunkt från stormakternas strategiska doktriner och från det sätt på vilket stormakternas krigsmakter utvecklas. Främst skall USA och Sovjetunionen behandlas.⁷³

I det exempel på lösning som ligger till grund för rättningen av de uppsatser som eleverna lämnar in diskuteras förutsättningarna för ett kärnvapenkrig kontra konventionellt krig. Här görs bedömningen att riskerna för ett totalt kärnvapenkrig sannolikt har minskat. Samtidigt med detta görs också bedömningen att riskerna för konventionellt krig kvarstår. Inom ramen för konventionellt krig ses sannolikheten högre för ett så kallat begränsat krig som startas med kupperfall eller ett strategiskt överfall. Dessa resonemang som framförs av strategilärarna den 20 februari 1964 kan påstås överensstämma helt med den politiska ledningens uppfattning.⁷⁴

I källmaterialet finns ytterligare material ifrån denna period. Exempelvis föregås den ovan analyserade skrivningen av en liknande övningskrivning där

⁷¹ Kk Wulff, Mj L Ljung, *Diskutera sannolika operationsriktningar vid en sovjetisk offensiv mot Skandinavien*, Exempel på disposition, 9 februari 1963, s 1,

⁷² Ibid, s 2

⁷³ *Repetitionsskrivning nr 2 (ATKF, ATKI, FTK)*, Kk1 Wulff, Övlt Norrbohm, Mj Landergren, 25/1 1964, sid 1

⁷⁴ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 120 – 127.

frågeställningarna kretsar kring de förändrade militära och politiska förhållandena i Finland och Norge. Frågeställningarna relaterar till de förändringar som kan tänkas för svenskt vidkommande. Det underlag som finns kring dessa provuppgifter är dock väldigt trevande och ger intryck av att man ifrån strategilärarnas håll inte hunnit analysera utvecklingen tillräckligt.⁷⁵ Detta ändras dock och samma vår ges en mycket komplex uppgift till de studerande vid samtliga stabskurser.

Sök analysera de förändringar som fram till 1970 kan anses sannolika beträffande det militärpolitiska läget i Europa. Diskutera mot bakgrund av denna analys förändringar beträffande.

- *Skandinavians strategiska betydelse för stormakterna.*
- *Krigsriskerna för vårt land.*
- *Allmänna krav på Sveriges försvar. Hänsyn måste härvid även tagas till militärteknikens och angreppsmetodernas utveckling.*⁷⁶

Under perioden 1962-1964 görs av lärarna i strategi en bedömning av utvecklingen inom det säkerhets- och militärpolitiska området. Bedömningen omfattar tiden fram till 1970 och utgörs av ett relativt omfattande dokument. Denna bedömning ligger till grund för betygsättning av de uppsatser som lämnats in av eleverna. I början av detta dokument görs ett ödmjukt påpekande om svårigheterna att göra denna bedömning med rådande läge i Europa.

De förändringar som skisseras i detta dokument är till en början ett minskat engagemang ifrån USA:s sida i Europa. Man fortsätter därefter med att spekulera i upphörande av NATO-avtalet från 1969 med ett års uppsägning. Denna bedömning om ett minskat NATO-engagemang i Europa bedöms inte bara vara tänkbar utan också sannolik.⁷⁷ Vidare skisseras en utveckling där Västtysklands säkerhetspolitiska roll förstärks ytterligare, Frankrikes självständighet markeras ytterligare och Storbritanniens knytning till USA blir starkare.

Utvecklingen inom östblocket bedöms leda till ökad självständighet för satellitstaterna samtidigt som Sovjetunionen och Kina fortsätter en kamp om ledningen. I samband med bedömningarna för östblocket påpekas återigen osäkerheter i dessa prognoser och anger bland annat som skäl att en omläggning av sovjetisk politik kan gå mycket snabbt i samband med ledarskifte i Sovjet. Maktblocken i Europa bedöms försöka utnyttja splittringar på respektive sidor vilket kan leda till ett säkerhetspolitiskt klimat som skiftar från spänt till relativt avspänt i olika perioder. De risker som lyfts fram i detta sammanhang är

⁷⁵ ASK/MSK 62-64, Kk Wulff, Mj Landergren, *Hur påverkas Sveriges militärpolitiska läge av förändringar i de politiska och militära förhållandena i Finland och Norge?*, I denna rättningsanvisning karakteriseras de förslag på lösningar som presenteras av trevande diskussioner. (Förf.anm)

⁷⁶ N Landergren, T Wulff, G Norrbohm, Examensskrivning i strategi för samtliga försvarsgrenar, stabskurserna 62-64, skrivningen genomförd under en dag 20/5 1964,

⁷⁷ Ibid, s 1, (Detta underlag utgör exempel på lösning för prov enl fotnot 75)

Tysklandsfrågan och att Sovjetunionen kan komma att känna sig isolerat och instängt och därigenom bli aggressivt. Man bedömer dock att de båda maktblocken vill undvika större konflikter och framförallt ett storkrig.

Strategilärarna gör också bedömningar om utvecklingen i svenskt närområde. Här talas om ett samarbete mellan Finland och Sovjetunionen som sannolikt. I detta sammanhang reserverar sig dock författarna med att en sovjetisk reträtt i satellitstaterna kan leda till att Finland får en ”neutral” ställning.

När författarna till dessa bedömningar har lagt denna grund görs i dokumentet ett antal bedömningar avseende Skandinaviens strategiska betydelse för stormakterna. Vissa av dessa synpunkter redovisas här i korthet:

Betydelse för Väst

- Under förutsättning att Västtyskland får samma eller ökad betydelse bedöms att Skandinaviens roll som flankområde bibehålls eller utökas.
- Danmark och Norge bedöms få minskad betydelse som baseringsområde för offensiva flygstridskrafter och robotvapen.
- Norge bedöms få en ökad betydelse för basering av sjöstridskrafter och en multilateral kärnvapenstyrka.
- Vid en eventuell tysk neutralisering kommer Skandinaviens betydelse som flankområde att ökas. Skandinavien blir då ett mycket viktigt brohuvud för att ta emot västs understöd.

Betydelse för Öst

- Stort sovjetiskt fortsatt intresse för Danmark som flankområde och lås.
- Stort intresse för Öst att använda Norge som basområde för sjöstridskrafter.
- Skandinaviens betydelse som förvarningsområde minskas genom övergång till modernare övervakningssystem.
- Sveriges betydelse som basområde minskar. Dock kvarstår betydelsen som uppmarschområde och kan också öka. De svenska skärgårdarna bedöms här få ökad betydelse för basering, även i preventivt syfte för att förhindra västtysk basering.

I de bedömningar som görs av strategilärarna värderas också vilken påverkan den militärtekniska utvecklingen kan få på det strategiska läget. De bedömningar som görs i samband med detta är bland andra följande:

- Kärnvapen utvecklas mot mindre laddningar vilket kan leda till att stormakterna får ökade möjligheter att genomföra begränsade krig med kärnvapen.
- Den ovan beskrivna utvecklingen leder enligt dessa bedömare till att stormakterna får ökade möjligheter att genomföra kuppanfall.

Den bedömning som görs pekar också på riskerna med att maktbalansen kan komma att rubbas mellan stormakterna om den militärtekniska utvecklingen sker i olika takt inom de båda maktblocken. Denna bedömning pekar åter på att de

analyser som görs i första hand baseras på ett synsätt präglad av maktrealism och hur viktigt maktbalansen under denna tid anses vara. Detta är i sig inte anmärkningsvärt eller kontroversiellt på något sätt då också de bedömningar som politikerna under denna period baserar sina beslut på är fattade med samma synsätt.⁷⁸

Strategilärarnas bedömning omfattar också de krigsrisker som anses föreligga mot Sverige. Under denna punkt anförs ett antal skäl och faktorer som leder mot en ökad krigsrisk för Sverige. Här ses främst det så kallade kuppanfallet som ett ökat hot. Man bedömer även att konventionellt anfall är mer sannolikt då teknikutvecklingen medfört möjligheter för stormakterna (WP) att hålla ett högre tempo i ett konventionellt anfall.

De bedömda krigsriskerna mot Sverige kan inte sägas gå emot den politiska ledningens uppfattning i stort, då orsaker och uppkomst till ett sådant krig i lärarnas bedömning grundas på att Sverige dras in i ett krig mellan stormakterna.

Som en följd av det ovan diskuterade ger också strategilärarna förslag på försvarets sammansättning för att möta denna hotbild och utveckling. De förslag som ges är mycket generella och hänvisar i stort endast till att öka förmågan hos den egna krigsmakten till att möta snabba händelseutvecklingar. I samband med detta ges dock ett konkret förslag som innebär att Sverige bör anskaffa kärnladdningar. Detta uttrycks relativt försiktigt och med en viss reservation.

*Betydelsen av kärnladdningar (här bortses från de politiska konsekvenserna).*⁷⁹

Den generella uppfattningen bland lärarna att Sverige måste kunna möta en angripare snabbt och med stor flexibilitet kan ses som att det ligger helt i linje med den politiska ledningens uppfattning om modernisering av krigsmakten. Inte heller frågan om kärnvapen kan anses gå emot den av politikerna delgivna uppfattningen då detta fortfarande vid denna tidpunkt var att betrakta som en politiskt öppen fråga. Dock hade kärnvapenfrågan vid denna tidpunkt börjat betraktas som mindre intressant både från politiskt och till viss del militärt håll.⁸⁰ Grunden till detta var att efterdyningarna efter Kubakrisen fått kärnvapnen att framstå som ett vapen som inte var praktiskt användbart mer än som ett avskräckande terrorvapen.⁸¹ Utöver detta har nutida forskning visat att även USA aktivt verkade mot att Sverige skulle komma att anskaffa egna kärnladdningar.⁸²

⁷⁸ Påståendet bygger på att politikerna under denna period baserade sina beslut på militärledningens analyser av hotbilder och krigsrisker. (Förf anm)

⁷⁹ Kk1 Wulff, Övlt Norrbohm, Mj Landergren, *Analys av det militärpolitiska läget i Europa fram till 1970. Diskussion av förändringar beträffande Skandinavians strategiska betydelse, krigsriskerna för vårt land samt de allmänna kraven på vårt land*, sannolikt skrivet under 1962. dokumentet är dock ej daterat med mer än att det omfattar årskurserna 62-64 vid samtliga stabskurser.

⁸⁰ Willhelm Agrell, *Fred och fruktan*, s 132-139

⁸¹ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 107 – 113.

⁸² SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, bilagedel, bil 5

Utöver detta ges ytterligare synpunkter på försvarets beredskap där underrättelsetjänsten anses behöva få en utökad roll.

Det ovan diskuterade materialet avslutas med att ange i vilken riktning svensk strategi och försvarspolitik bör gå.

*Principen måste vara att svenska försvaret skall hålla ut så länge som möjligt för att hjälp skall kunna insättas.*⁸³

Denna bedömning avviker principiellt ifrån den svenska *officiella* politiken som fördes under denna period. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att denna bedömning av svensk strategi låg helt i linje med vad ÖB ansåg och vad som också enligt vissa var den *inofficiella* hållning som svenska politiker under denna period hade.⁸⁴

Trots denna bedömning som ges av strategilärarna framgår av flera dokument ifrån strategiundervisningen under slutet av 1963 att hjälp ifrån Väst inte är självklar som planeringsförutsättning. Tvärtom ges vid flera prov och rättningsmallar förutsättningen att en samverkan med Väst inte är planerad eller förberedd.⁸⁵ Detta kan tolkas som att en eventuell hjälp ifrån Väst och Nato inte i de strategiska förutsättningarna ansågs som möjlig att förbereda och planlägga. Detta kan antingen bero på att man såg den typen av förutsättningar som kontroversiella eller känsliga politiskt. En annan förklaring är naturligtvis att den pedagogiska idén med frågeställningen avsåg att avgränsa bort denna typ av hjälp utifrån. Med anledning av dessa två möjliga förklaringar är det svårt att dra ytterligare slutsatser om vilken uppfattning som kom att styra formuleringarna.

Klart är dock att denna fråga vid den här tidpunkten var något politiskt oklar eller svårtolkad. Det berodde sannolikt på att det fanns en officiell politisk uppfattning som i grunden innebar att hjälp ifrån Väst inte fick vara avgörande i svensk försvarsstrategi. Samtidigt med detta fanns *inofficiellt* uppfattningen att ett utdraget krig med Sovjetunionen skulle kräva ett stöd från Väst. ÖB:s uppfattning i dessa frågor var också att Sveriges försvar och försvarsdoktrin krävde ett samarbete med Väst för att få stöd vid ett eventuellt angrepp. På den punkten var dock de politiska styrningarna tydliga och medförde bland annat att de operativa planerna aldrig baserades på hjälp från Väst.⁸⁶

Under en repetitionsskrivning i strategi den 23/2 1965 målar de som författar skrivningen upp en utveckling som enligt dessa bedöms ”tänkbar”. Denna utveckling innebär att det mellan EEC-länderna bildas ett maktblock i Europa som domineras av Frankrike och Västtyskland. Detta maktblock bedöms få stor handelspolitisk betydelse och konkurrera med USA på världsmarknaden.

⁸³ Kk1 Wulff, Övlt Norrbohm, Mj Landergren, *Analys av det militärpolitiska läget i Europa fram till 1970. Diskussion av förändringar beträffande Skandinaviens strategiska betydelse, krigsriskerna för vårt land samt de allmänna kraven på vårt land*, s 4. Dokumentet är sannolikt skrivet under 1962 det är dock ej daterat med mer än att det omfattar årskurserna 62-64 vid samtliga stabskurser.

⁸⁴ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 128 - 131

⁸⁵ Rättningsanvisning för prov i strategi under 1963, sid 2

⁸⁶ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 2, s 710-732

I samma dokument anser man också att med en utveckling som tidigare skisserats se framför sig att NATO-avtalet i sin nuvarande form sägs upp och ersätts av ett avtal av friare natur där inget kollektivt försvar finns styrt.⁸⁷

Detta resonemang ansågs därmed ge Norge och Danmark ett nytt läge då dessa ej vunnit inträde i EEC. Därmed skulle Norge och Danmark stå utan försvarsgarantier från 1969. Den bedömning som strategilärarna vid denna tidpunkt gjorde, var att tanken på ett nordiskt försvarsförbund åter skulle kunna komma att aktualiseras.

Mot bakgrund av den tänkbara omvärldsutveckling som lärarna målade upp gavs eleverna under 1965 en repetitionsuppgift att diskutera.

*Diskutera mot ovan angiven bakgrund de militära för- och nackdelarna för de tre nordiska länderna med ett försvarsförbund jämfört med ett läge då såväl Sverige, Norge som Danmark är alliansfria.*⁸⁸

Även till denna skrivning författar de lärare som leder strategiundervisningen ett förslag till lösning. I detta förslag till lösning slås fast att Danmarks, Norges och även Sveriges militärpolitiska läge skulle försämrats av att NATO-avtalet sägs upp. Detta främst på grund av att de två förstnämnda länderna inte automatiskt kan påräkna ett stöd vid ett eventuellt angrepp. På kort sikt bedöms detta inte leda till att krigsriskerna för Sverige ökar. Däremot hävdas att denna risk på längre sikt blir högre. Detta beroende på förändrad maktbalans där WP ses kunna anfalla i preventiva syften då ingen automatisk respons ifrån amerikansk sida skulle föreligga.⁸⁹

Detta resonemang är förvisso hypotetiskt då författarna av dokumentet påpekar att denna utveckling är *tänkbar*. Trots att de lärare som författar dokumentet inte skriver att denna utveckling är sannolik så är det ändå intressant att konstatera att man ser NATO som en form av trygghetsgaranti även för svenska intressen.⁹⁰ Denna syn på hotbilden kan inte betraktas som helt i överensstämmelse med svensk officiell politik även om stöd utifrån diskuterades inofficiellt på hög politisk nivå. Samtidigt är det inte helt korrekt att påstå att den bedömning som görs strider mot den officiella uppfattningen. Det kontroversiella i detta fall ligger närmast i att lärarna klart talar om att det är NATO som utgör stödet från Väst.

I den fortsatta diskussionen i rättningsanvisningen anförs argument för och emot en nordisk försvarsallians. Slutsatserna av denna diskussion är att både Norge och Danmark skulle tjäna på att en sådan allians kommer till stånd. Observera att detta är mot bakgrund av att NATO utvecklas i den tidigare beskrivna riktningen.

För Sveriges del bedöms fördelarna av ett sådant samarbete på kort sikt vara mindre. Dock bedöms mycket starka skäl finnas för att Sverige i det långa perspektivet deltar i en försvarsallians. Författaren till detta exempel på lösning

⁸⁷ Detta skulle enligt författarna ske under omförhandling av NATO-avtal 1969.

⁸⁸ G Norrbohm, L Ahrén, C-H Gåsste, Repetitionsskrivning i strategi 23/2 1965.

⁸⁹ Detta är uppgifter som framgår av det exempel på lösning till uppgiften enl fotnot 11. Detta exempel är författat av Mj Gåsste i April 1965.

⁹⁰ Detta har på senare tid också visat sig ha varit en riktig bedömning. SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 2, s 710

framhåller dock att det kan bli mycket svårt att få militär enighet i denna fråga.⁹¹ En intressant reflektion kan här vara att ingen bedömning över de politiska konsekvenserna eller möjligheterna görs. Inte heller görs någon koppling till den politik som ligger till grund för svensk säkerhetspolitik under denna tid. Det vill säga neutralitetspolitiken.

Några avslutande delar av den diskussion som förs av lärarna är mycket intressant för att se vilken syn på svenska kärnvapen som under denna tid råder. Här hävdar författaren att ett nordiskt försvarssamarbete är mycket viktigt för att skapa säkerhet bland de nordiska länderna. Detta samarbete kräver dock enligt författaren att ”defensiva kärnvapen” anskaffas.

*För att en säkerhetsgrad liknande den nuvarande, som bygger på NATO:s resurser, skall uppnås, torde dock detta försvarsförbund behöva utrusta sig med defensiva kärnvapensystem.*⁹²

Under denna period efter diskussioner om svenska kärnvapen och Kubakrisen diskuteras nya typer av frågor i strategiundervisningen. Bland annat diskuteras de militära maktmedlens berättigande som politiskt instrument. Under en repetitionsskrivning i strategi 28/4 1965 ges uppgiften:

*Belys militära stridsmedels och stridskrafterns värde som stöd för utrikespolitik i dagsläget och under den närmast följande tioårsperioden.*⁹³

Som bakgrund till denna repetitionsskrivning ges att både Öst och Väst på senare tid ifrågasatt användbarheten av militära medel med anledning av den militärtekniska utvecklingen (kärnvapnen). Kan verkligen, som det uttrycks i denna bakgrund, militära maktmedel utnyttjas för att nå meningsfulla politiska syften?

De svar som ges i exemplet på lösning är att mindre stater fortfarande använder och kan använda militära maktmedel som instrument i utrikespolitiken. Det som ses som ett problem är risken för eskalering av konflikter. Som exempel på detta ges kärnvapnen. Här påpekas dock att med den nya doktrinen om *flexible response*⁹⁴ kan även stormakterna utnyttja sina militära maktmedel som verktyg för utrikespolitiken mellan stormaktsblocken. Dock är fortfarande riskerna stora för en eskalation och därmed en krisnivå som inte når de egentliga politiska målen.

⁹¹ Detta är uppgifter som framgår av det exempel på lösning till uppgifter tidigare beskrivna. Detta exempel är författat av Mj Gåsste i April 1965, s 7

⁹² Ibid

⁹³ Repetitionsskrivning strategi 28/4 1965, Strategilärarna

⁹⁴ Amerikansk doktrin syftande till att kunna möta angrepp med olika medel anpassade till de rådande omständigheterna. För ytterligare fördjupning se, SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 1, s 72

Detta resonemang kan sägas spegla den syn som politiker under denna period anförde som skäl för att kärnvapen inte borde anskaffas. Samma synsätt kunde också konstateras få genomslag i de militära leden från mitten av 1960-talet. Utöver de ovan beskrivna och diskuterade synpunkterna drogs också en mängd övriga slutsatser i detta exempel på lösning. En sammanfattning av dessa visar inte på någon avgörande skillnad mellan undervisningen och den officiella politiken.

- En defensiv utrikespolitik måste i dagsläget stödjas av militära maktmedel. För stormakterna är dock en aggressiv utrikespolitik svårare att stödja med militära maktmedel.
- Kärnvapenkrig på högsta nivå kan inte utnyttjas för att nå utrikespolitiska meningsfulla syften
- Konventionellt krig mellan stormakterna inte troliga på grund av riskerna för upptrappning till den högsta nivån.
- Kupanfall med begränsat syfte är möjliga.
- Krig genom ombud är både möjliga och troliga medel för att nå syftena med utrikespolitiken. (här ges exempel Vietnam)
- Ingen väsentlig förändring att vänta i den kommande tioårsperioden.

I ett annat exempel på svar med samma frågeställning framför författarna stora tveksamheter till att FN som organisation skall kunna förhindra mellanstatliga konflikter. Detta motiveras med ett strikt militärt synsätt där FN saknar de militära maktmedlen för att kunna utgöra en reell kraft.⁹⁵

Under hela undersökningsperioden ingår i strategiundervisningen att genomföra vad som då kallas studier. Dessa studier kan beskrivas som att grupparbeten kring en specifik frågeställning genomförs och presenteras för övriga deltagare i utbildningen. I december 1964 ges en sådan uppgift till årskursen 1964 - 1966. Uppgiften eller temat är "Motiv för och emot svensk NATO-anslutning." I det studieresultat som presenteras av gruppen förs en diskussion för och emot och förslaget till beslut motiveras. Som politiska och ideologiska skäl för en NATO-anslutning framförs faktorer som grundar sig på att Sverige i händelse av en konflikt sannolikt kommer att agera på ett sätt som gör det mer ärligt och tydligt att "...ansluta sig redan nu"⁹⁶. Ett annat skäl är att man anser att Sverige politiskt kan komma att isolera sig genom att försöka stå mellan de stora maktblocken.

Som motiv för att stå utanför en allians anförs bland annat att våra möjligheter till att förbli neutrala försvinner i och med en NATO-anslutning. Som konsekvens av detta kan Sverige få mycket svårt att hålla sig utanför ett eventuellt nytt storkrig. Man anför också att vår alliansfria ställning stödjer en avspänning mellan maktblocken i Europa.

⁹⁵ Mj Gåsste, maj 1965, Exempel på lösning av repetitionsskrivning 1, s 5

⁹⁶ Studiegrupp 5, *Motiv för och emot svensk NATO-anslutning*, december 1964, s 3

Som militära skäl för en NATO-anslutning talas om att Sverige i sådana fall skulle få stöd av såväl flyg som fjärrvapen, som fjärrvapen nämns kärnvapen särskilt. Man anför också att en samövning med NATO förenklar i händelse av konflikt beroende på att NATO sannolikt skulle stödja Sverige oberoende av om landet är allierat eller inte. Detta beroende på det militärstrategiska läge som Sverige bedöms ha.⁹⁷

Som militära skäl mot en anslutning anförs egentligen ingenting. Man konstaterar istället att händelseutvecklingen skulle komma att bli densamma men att de tidigare beskrivna fördelarna med samövning inte skulle finnas.

Som ekonomiska skäl för och emot talas om att beredskapslager kan minskas vid en anslutning. Trots detta ser man framför sig en fördyring av de totala försvarskostnaderna då de åtaganden man vid en alliansanslutning avkrävs går utöver den nuvarande förmågan.

Sammanfattningsvis konstateras av studiegruppen att de motiv som talar för en anslutning till alliansen i huvudsak är militära. Samtliga övriga motiv talar emot. Man drar därmed slutsatsen att Sverige inte bör anslutas till NATO.

Detta underlag är intressant bland annat på grund av att det är författat av eleverna vid stabskursen och inte utgörs av ”officiella” dokument som förmedlas av lärare i strategi. Det resonemang och de slutsatser som framförs av denna studiegrupp står inte på något sätt i konflikt med den säkerhets- och försvarspolitik som förs av regeringen under denna period. Samtidigt med detta redovisas ändå en del av de motiv som kan sägas representera somliga militära befattningshavares syn på saken inte bara då utan också idag. Svaret visar också att strategiutbildningen under denna period har en bredd som även innefattar att göra vissa politiska bedömningar som motvikt till de strikt militära eller operativa.

Under en repetitionsskrivning i strategi i början av 1966, används som underlag det som står skrivet i ÖB 65. Uppgiften som ställs är att mot bakgrund av ÖB 65 diskutera:

*Väsentliga för och nackdelar med olika operationsriktningar eller kombinationer av operationsriktningar mot Sverige då det gäller för Öst att snarast efter ett krigsutbrott i Europa ockupera Sverige, Norge och Danmark.*⁹⁸

Att man här valde att använda detta underlag skall ses mot bakgrund av att det under denna period fördes en relativt häftig politisk debatt avseende vilka hot och krigsrisker som i praktiken förelåg. På den ena sidan i den debatten fanns socialdemokrater och vänsterpartister som med avspänningen och ansträngd ekonomi som huvudargument kraftigt ville begränsa försvarets resurser. På den andra sidan fanns de borgerliga partierna som i huvudsak stod på ÖB:s sida och inte ville genomföra de kraftiga nedskärningarna.⁹⁹

⁹⁷ Resonemanget avseende hjälp från Väst har också visat sig vara en riktig bedömning. Se SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 2, s 710

⁹⁸ Strategilärarna, ASK-FSK, Repetitionsskrivning nr 2 i strategi, 23-24/2 1966

⁹⁹ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 37-39

Det strategilärarna hänvisades till i ÖB 65, var att Öst skulle kunna komma att behöva flygelområdet i Skandinavien vid en konflikt i Europa. Öst skulle också behöva kontrollera Östersjön och Östersjöutloppen. Man såg också det starka behov som Öst skulle kunna komma att ha av att basera såväl flyg som marina enheter i Norge som ett hot mot Sverige.¹⁰⁰ Utöver den ovan återgivna frågeställningen gavs också direktiv till de elever som genomförde provet att belysa huruvida utnyttjande av kärnvapen påverkat valet av bedömda operationsriktningar. Detta tyder på att man ifrån strategilärarna såg det som en option för Sovjetunionen att använda kärnvapen vid ett anfall mot Skandinavien och Sverige.

Den ovan beskrivna frågeställningen kan inte sägas avvika från den politiska synen på hotbilden mot Sverige i stort. Detta främst med tanke på att frågeställningen baseras på en konflikt som utbryter mellan stormakterna i Europa. Tillägget till frågeställningen där en bedömning avseende utnyttjande av kärnvapen efterfrågas, kan dock indikera att tidigare förda resonemang avseende kärnvapens utnyttjande som en del i konventionell krigföring inte helt nått genomslag i tänkandet.

2.3.6 Återkoppling till påverkansfaktorerna

Vid en analys av strategiundervisningen kan konstateras att synen på ett eventuellt isolerat anfall mot Skandinavien och Sverige svänger från att i början av 60-talet ses som sannolikt till att bli allt mer osannolikt. Skälen till detta kan vara flera. För det första inträder en period av allmän avspänning mellan maktblocken efter det att Kubakrisens svallvågor ebbat ut. Detta har sannolikt en påverkan på de bedömningar som görs av strategilärarna och medför att det allmänna spänningsläget även i Europa ses som minskande. En andra förklaring till att krigsriskerna och ett isolerat anfall mot Sverige ses som mindre sannolika mot slutet av 60-talet är den konflikt i Sydostasien som i viss mån förflyttar spänningar eller fokus från Europa. Utöver dessa två möjliga förklaringar ses en tydlig förändring i synen på krigsrisker och dess uppkomst i samband med att nya lärare till strategiundervisningen tillkommer.¹⁰¹ Sammantaget kan sägas att synen på krigsrisker och dess uppkomst i huvudsak inte strider mot den officiella politiken som framgår av försvarsbesluten 1958 till 1963.

Kärnvapenfrågan diskuteras relativt lite i de skrivningar som omfattas av källmaterialet. I de fall frågan förs upp i bakgrunder eller frågeställningar är den officiella läraruppfattningen försiktig och kan inte sägas avvika ifrån den officiella politiken. Att inte egna kärnvapen aktualiseras mer som frågeställning kan ses som förvånande då denna fråga åtminstone under den första delen av 60-talet kan anses ha varit en fråga där ÖB:s uppfattning och en betydande del av politikerna i landet inte var densamma.¹⁰² Med ett annat synsätt som anknyter till Huntingtons

¹⁰⁰ Det som beskrivs i detta stycke är vad som framgår av förutsättningarna som ges i provet. Dessa förutsättningar anges vara direkt hämtade ur ÖB65.

¹⁰¹ Denna uppsats sida 21, Ett isolerat angrepp mot Sverige och Skandinavien ses här inte längre som sannolikt av de nya provförfattarna.

¹⁰² Wilhelm Agrell, *Fred och fruktan*, s 134-139

teorier kan detta ändå ha sin förklaring i att politikerna inte officiellt beslutat i frågan och därmed inte heller tvingade fram en politisering av frågan ifrån militärt håll. Ett sådant resonemang kan dock i detta fall vara svårt att föra då kärnvapenfrågan i ett perspektiv redan var politiserad av ÖB genom att denne flera år tidigare deklarerat att egna kärnvapen i princip var en självklarhet.¹⁰³ I detta sammanhang är det dock viktigt att påpeka att vid den tidpunkt som ÖB begärde att få anskaffa kärnvapen betraktades kärnvapen mer som ett renodlat militärt vapen än ett politiskt avskräckningsinstrument.¹⁰⁴ Detta kom att förändras bland annat i samband med Kubakrisen och Sverige undertecknade också 1963 ett provstoppsavtal.¹⁰⁵ Utöver detta utsattes Sverige också för relativt hårda påtryckningar från både USA och Sovjetunionen syftande till att Sverige inte skulle anskaffa egna kärnvapen.¹⁰⁶

Ambitionsnivåer och mål för den svenska militären diskuteras inte i någon större omfattning i strategiundervisningen under denna period. Däremot är frågorna om medlemskap i försvarsallianser flitigt diskuterade. Dessa diskussioner är ofta kopplade till de spekulationer och bedömningar som strategilärarna gör avseende en tänkt utveckling av NATO i Europa. Då denna koppling till *hypotetiska* händelseutvecklingar görs kan inte resonemangen i sig anses strida mot den officiella politiken i Sverige. Skälen till att målsättningar och ambitionsnivåer inte diskuteras mer kan vara flera. En tänkbar förklaring är att frågan ansågs vara känslig att diskutera då utländska elever deltog i strategiutbildningen. Att däremot alliansbildningar diskuteras i utbildningen tyder på att man vid Militärhögskolans lärarkår ansåg att svensk försvarsförmåga inte skulle räcka i det långa loppet. Även i denna fråga är det dock viktigt att se i vilket sammanhang dessa diskussioner förs. Huvuddelen av de diskussionsfrågor om alliansbildning som förs bygger på hypoteser om en avtagande utveckling av NATO i Europa.

2.3.7 Försvarsbeslutet 1968

Försvarsbeslutet som fattades 1968 kom att bli ett år försenat. Förseningen berodde framförallt på att den politiska enighet i försvarsfrågor som präglade de tidigare försvarsbesluten denna gång inte gick att uppnå och därmed försenade processen. Försvarsbeslutet drevs igenom av den socialistiska majoriteten mot de borgerliga partierna. Bakgrunden till detta var den försvarsutredning som tillsattes av regeringen redan 1965. Under starten av arbetet inom utredningen tog den socialdemokratiska majoriteten ståndpunkten att bland annat den ekonomiska situationen krävde en återhållsamhet inom samtliga samhällssektorer, så också

¹⁰³ Wilhelm Agrell, *Fred och fruktan*, s 135-136.

¹⁰⁴ Ibid, s 135, Begäran om kärnvapen formellt i ÖB 57. Tidigare hade ifrån ÖB:s sida i ÖB 54 talats om utveckling av "andra vapen" dock ej specificerat till kärnvapen.

¹⁰⁵ Gunnar Åselius, *Småstatsstrategins logik, Ur Mellan byråkrati och krigskonst*, Lars Wedin, Gunnar Åselius (red), s 67.

Se också, Bo Hugemark (red), *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Stockholm: Militärhistoriska förlaget, 1986, s 200.

¹⁰⁶ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 1, s 155.

inom försvaret. År 1966 medförde denna grundläggande syn på arbetet att socialdemokraterna med motiv som avspänning i omvärlden och statsfinansiella problem skulle komma att genomföra kraftiga nedskärningar i försvarsbudgeten. Detta ledde till att det borgerliga blocket begärde entledigande ifrån utredningen. I förarbetet till utredningen hade ÖB lämnat sin syn på försvarsfrågorna genom att redovisa ÖB 65. I samband med detta avkrävdes ÖB särskilda partivisa redovisningar.

Efter det att de borgerliga partierna lämnat försvarsutredningen fattades beslut inom det år som nu skulle komma att bli ”hängande” mellan försvarsbesluten. Beslutet innebar en minskning av försvarsanslaget för innevarande budgetår (1967-1968) med ungefär tio procent. De motiv som anfördes för denna reduktion var avspänningen i omvärlden.

Den proposition som regeringen presenterade var i princip identisk med det slutförslag som presenterats av försvarsberedningen. En viktig skillnad mellan tidigare försvarsbeslut och detta som antogs under 1968 var att de militärstrategiska bedömningar som ÖB lämnat till stor del frångicks. Tidigare hade dessa bedömningar i princip använts utan invändning som grund för bedömningar och beslut.¹⁰⁷

Försvarsbeslutet kom därmed att innehålla ett antal bedömningar av hot och risker som inte stod i överensstämmelse med de militära bedömningarna. För det första beslutades att kärnvapenanskaffning i nuläget inte var aktuellt för svenskt vidkommande. Detta motiverades bland annat med att kärnvapen inte längre kunde anses vara ett militärt stridsmedel utan mer ett politiskt avskräckningsinstrument.¹⁰⁸

Vidare anfördes i försvarsbeslutet att en avspänning hade inträtt i Europa. Skälet till denna avspänning var till del beroende på den terrorbalans som uppstått mellan stormakterna. Utöver balansen mellan stormakterna anfördes också ekonomiska och andra utvecklingstendenser. Följaktligen ansågs risken för en konflikt i Mellaneuropa under de närmaste åren som liten.

Vidare ansåg regeringen att Sverige inte längre med självklarhet skulle komma att bli indraget i en storkonflikt i Europa. Detta motiverades med att Skandinavien strategiska betydelse för stormakterna minskat.¹⁰⁹ Den naturliga följden av detta resonemang var naturligtvis att ett isolerat angrepp mot Sverige inte bara bedömdes som mindre troligt utan nu ansågs helt osannolikt.

För krigsmakten innebar försvarsbeslutet att kännbara neddragningar blev följden inom samtliga försvarsgrenar. Målsättningen som tidigare gällt från 1964 fick ny formulering. Tidigare hade målsättningen formulerats i operativa termer. Från och med detta försvarsbeslut blev målsättningen mer en politisk manifestation där de stora nedskärningarna inte framgick i samma grad som annars varit fallet. De politiska makthavarna ville på detta sätt fortsätta att undvika en offentlig politik som betydde att hela landet inte skulle kunna försvaras utan hjälp ifrån Väst.¹¹⁰ De

¹⁰⁷ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 38

¹⁰⁸ Ibid

¹⁰⁹ Ibid

¹¹⁰ Ibid, s 39

praktiska konsekvenserna av de beslut som fattades i försvarsbeslutet blev inte omedelbara utan tog ytterligare några år för att nå effekt.¹¹¹

Sammanfattningsvis kan sägas att detta försvarsbeslut kom att innebära mycket stora förändringar för krigsmakten. Dessa förändringar var inte bara av praktisk natur utan också på ett mentalt plan. De bedömningar av den minskade hotbilden mot Sverige som delgetts i beslutet borde ha fått mycket stort genomslag på såväl operativ planläggning som utbildningssituationer. Den slutligen avdömda kärnvapenfrågan borde också ha fått genomslag i såväl planering som utbildning. I praktiken kom detta försvarsbeslut att medföra att stora delar av det material som hämtats som underlag för strategiundervisningen från ÖB:s bedömningar ibland annat ÖB 65 nu inte var att likställa med den politiska bedömningen.

Endast tre månader efter försvarsbeslutet 1968 genomförde WP invasionen i Tjeckoslovakien. Detta tolkades officiellt av politikerna som att WP förvisso fortfarande utgjorde ett hot. Dock visade de uteblivna starkare reaktionerna ifrån NATO:s sida att den tidigare bedömda avspänningen, åtminstone enligt den socialistiska majoriteten, kunde anses etablerad.

2.3.8 Påverkansfaktorer med anledning av den förda politiken FB68

Den säkerhets- och försvarspolitik som deklarerades i och med att försvarsbeslutet 1968 offentliggjordes kan sägas ha varit resultatet av i huvudsak de socialistiska politikernas syn på saken. Varken militärens eller oppositionens syn på försvarsfrågorna fick något större genomslag. Detta gör att försvarsbeslutet kan sägas karakteriseras av *subjektiv civil styrning* enligt Huntingtons definition.¹¹² Detta får enligt denna teori som följd att riskerna för att de militära frågorna riskerar att politiseras även ifrån militärt håll. Ett praktiskt exempel som kan tyda på denna typ av politisering är att ÖB tvingades genomföra partivisa redovisningar av sin syn på frågorna. Detta var förvisso påkallat av politikerna men visar ändå på att så var fallet. Denna politisering skulle i sin tur kunna innebära att större avvikelser skulle kunna skönjas mellan den politiska uppfattningen och den strategiundervisning som bedrevs vid Militärhögskolan under denna tid.

Kärnvapenfrågan avdömdes slutligen i detta försvarsbeslut och borde ha fått som konsekvens att detta inte längre behövde diskuteras eller åtminstone inte finnas med som en förutsättning för det svenska försvaret i strategiundervisningen. I denna fråga är det dock viktigt att tänka på att denna fråga inte heller från militär sida var lika aktuell som tidigare. Detta på grund av att försvarsledningen insett att svenska kärnvapen skulle kunna bli ett mycket dyrt vapensystem som skulle lägga stora begränsningar bland annat på övrig vapenanskaffning.¹¹³

¹¹¹ Bengt Wallerfelt, *Si vic pacem – para bellum svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945 – 1975*, s 179.

¹¹² Detta påstående stöds av att de militära synpunkterna och bedömningarna hade relativt liten påverkan på de beslut som fattades under försvarsbeslutet 1968, (Förf. anm.) Se Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, kap 2.

¹¹³ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 36-38.

Kent Zetterberg (red), *Totalförsvaret och atomvapen – Tre studier kring uppbyggnaden av det svenska totalförsvaret och kärnvapendimensionen 1950-1970*, Försvarshögskolan, Stockholm:

Krigsriskerna bedömdes av politikerna som relativt små. Det mest anmärkningsvärda var kanske dock att politikerna gjorde bedömningen att ett eventuellt krig i Mellaneuropa inte nödvändigtvis behövde innebära att Sverige och övriga Skandinavien drogs in. Detta var definitivt en fråga där politikernas syn och ÖB:s inte var densamma.¹¹⁴ I denna fråga hade alltså i praktiken militärens professionalitet ifrågasatts eller ignorerats i relativt stor omfattning. Detta innebar för strategiundervisningen att bakgrunder och scenarier som byggde på ÖB:s bedömningar, däribland ÖB65 skulle stå i strid med den officiella politiska uppfattningen. Åtminstone de delar av bedömningen som beskrev hot och krigsrisker mot Sverige. Särskilt viktigt i detta sammanhang är att politikerna vid detta försvarsbeslut mycket tydligt deklarerade att ett avgränsat anfall mot Sverige nu sågs som osannolikt.

Sammanfattningsvis borde detta försvarsbeslut ha inneburit att strategiundervisningen i relativt hög utsträckning borde byta fokus från att ha studerat relativt verklighetsbaserade scenarier till att i större utsträckning diskutera hypotetiska alternativt framtida scenarier och hotbilder.¹¹⁵

Kärnvapenfrågan borde ha strukits ifrån framtida möjligheter för svenskt försvar och det tidigare resonemanget om kvalitet före kvantitet borde ha fått ett mindre genomslag. Det ovan beskrivna resonemanget bygger dock på ett strikt tankesätt där det ideala¹¹⁶ förhållandet mellan politik och militär verksamhet tillgodoses. Enligt Huntingtons teorier om subjektiv respektive objektiv civil styrning skulle det ovan diskuterade försvarsbeslutet istället kunnat innebära att undervisningen gavs en egen ”politisk” prägel som mer speglade den militära uppfattningen om vilken säkerhets- och försvarspolitik som borde föras.

2.3.9 Strategiutbildning under perioden 1968 –1972

Under året 1968 utgår strategiutbildningen vid Militärhögskolan fortfarande ifrån de bedömningar som hämtats ur ÖB 65 och ÖB 67. Inriktningen på de uppgifter som ges är dock av mer allmän natur och inte lika fokuserade på hot mot Sverige och operativa förhållanden som tidigare. Till stabskursen 1967 – 1969 ges den 11/3 1968 uppgiften att göra bedömningar avseende den militärpolitiska utvecklingen i Europa.

*Bedömning av den militärpolitiska utvecklingen och vilka konsekvenser denna kan få inom den Europeiska intressesfären.*¹¹⁷

Elanders Gotab, 2001, s 109. Se också, Wilhelm Agrell, *Det välorganiserade nederlaget*, Stockholm: Ordfronts förlag, 1990, s 137.

¹¹⁴ Ny forskning visar på att den av militären bedömda hotbilden var mer *kapacitetsbaserad* än den politiskt mer *breda* bedömningen. SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 1, s 204-205.

¹¹⁵ Med utgångspunkt från ett ”idealt” förhållande mellan politik och militär. Ett annat alternativ skulle naturligtvis kunna vara att anpassa utbildningen till den av politikerna beskrivna hotbilden.

¹¹⁶ Idealt förhållande i detta sammanhang ej att förväxla med det Huntington benämner ”idealförhållande”.

¹¹⁷ Kk1 Strömbäck, *Bestämmelser för repetitionsskrivning nr 1 i strategi*, s 1

Det efterföljande året genomförs också prov med frågor av mer allmän karaktär. Den 21/2 1969 genomförs en repetitionsskrivning där den övergripande frågeställningen är att analysera och bedöma de säkerhetspolitiska och operativa förhållandena i Norden. Senare samma månad ges en uppgift till eleverna att analysera fördelar och nackdelar med en Sovjetisk framflyttning av sina positioner till Finland. I frågeställningen ingår att detta skall analyseras ur ett Sovjetiskt perspektiv! Frågan kan tyckas vara retorisk i sin formulering och man kan här möjligen dra slutsatsen att frågeställarna försökt att formulera frågan på ett sätt som inte står i strid med de bedömningar som regeringen gjort några månader tidigare.

*Analysera vilka fördelar och nackdelar – i vad gäller Norden – som från sovjetisk synpunkt i dagens läge kan vara förenade med en positionsframflyttning till Finland om denna genomförs snabbt.*¹¹⁸

Det exempel på lösning som den 7/3 1969 presenteras av övlt Wallberg kan tyckas peka på att man ifrån strategilärarnas håll inte helt och hållet delar den uppfattning om hot mot Skandinavien och Sverige som redovisats i försvarsbeslutet. Vid ett närmare studium av detta exempel på lösning så framgår att den utveckling som av dessa strategilärare inarbetats i frågeställningen inte anses sannolik. De argument som lyfts fram som talar emot ett expansivt uppträdande ifrån WP är främst politiska. I detta stycke påtalas bland annat de starka reaktioner ifrån västländer som skulle komma att bli följden av ett liknande sovjetiskt agerande. Här lyfts särskilt fram att pågående nedrustningsförhandlingar allvarligt kan komma att skadas och att säkerhetspolitiska omvärderingar kan komma till stånd bland annat i Sverige.¹¹⁹

Detta gör att den sammanvägda bilden, som framträder vid analys av både frågeställningen och det exempel på lösning som presenteras, visar på att den utbildning som genomförs under denna period i huvudsak inte strider mot de bedömningar som görs av den politiska ledningen.

Det exempel på lösning som ovan redovisats visar också på en skillnad mot huvuddelen av de dokument som tidigare analyserats i denna uppsats. Skillnaden är att den analys som här görs av strategilärarna är bredare och omfattar de politiska konsekvenserna i termer av fördelar och nackdelar på ett tydligare sätt. De militära bedömningarna och operativa för- och nackdelarna finns förvisso redovisade, men kan sägas betraktas med ett mindre strikt militärt åskådningssätt än tidigare. Detta sätt att betrakta omvärlden och analysmetoden på får också större genomslag i den fortsatta strategiutbildningen vid Militärhögskolan.

I examensskrivningen för strategiutbildningen den 6/5 1969 framgår att lärarna vidgar de områden som den strategiska analysen skall bygga på. I bakgrunden till uppgiftsställningen framhålls teknikutvecklingen, urbaniseringen, internationellt beroende och allmän samhällsutveckling som faktorer att ta i beaktande vid besvarande av frågeställningen.¹²⁰

¹¹⁸ Strategilärarna, *Repetitionsskrivning nr 2 i strategi*, s 1, 21/2 1969

¹¹⁹ Övlt B Wallberg, *Exempel på lösning för repskrivning 2*, s 1-2

¹²⁰ Strategilärarna, *Examensskrivning i strategi Tisd 6/5 1969*, s 1

Den frågeställning som ges eleverna är att skissera hur de faktorer som framhållits i bakgrunden kan komma att påverka utformningen av svenskt totalförsvaret de kommande femton åren.¹²¹ Denna frågeställning är intressant att analysera ur flera aspekter. För det första så visar frågeställningen att strategiundervisningen åtminstone detta år har breddats till att omfatta betydligt mer än de militära och operativa aspekterna. För det andra så är detta första gången som begreppet totalförsvaret behandlas på detta sätt i skrivningssammanhang. Detta tyder dels på att det mer begränsade synsätt som präglade utbildningen under början av 1960-talet ersatts av ett bredare perspektiv. Att totalförsvaret får genomslag tyder också på att utbildningen följer med i de politiska vägvalen och besluten. Här är det särskilt intressant att påpeka att det först i 1972 års försvarsbeslut ges riktlinjer som täcker totalförsvaret i dess helhet. Ytterligare en faktor som tyder på en förändring är att tidsperspektivet som här börjar studeras utsträcks till att omfatta en så pass lång period som femton år.

I det omfattande exempel på lösning som presenteras av lärarna presenteras en ny tänkt hotbild mot Sverige och svenska intressen.

De aggressionsformer som kan bli aktuella mot Sverige är:

- *politisk aggression*
- *psykologisk (subversiv) aggression*
- *ekonomisk aggression*
- *militär aggression främst med konventionella stridsmedel.*¹²²

Denna syn på vilka hotbilder som Sverige i framtiden skulle kunna komma att möta stärker den tidigare analysen om att utbildningen under denna period fick ett bredare fokus och inte bara kom att belysa de traditionella militära frågorna.

Den handling som utgör förslag till lösning är i detta fall omfattande och består av 13 sidor text med analyser och bedömningar. Ingen av de bedömningar som görs av strategilärarna kan sägas stå i konflikt med den officiella politik som delgivits i försvarsbeslutet 1968. Dock anser man i sammanfattningen av dokumentet att krigsmakten har en mycket viktig funktion att fylla i totalförsvaret och att detta endast kan ske genom att behålla den omfattning på krigsmakten som då råder. Detta kräver enligt dessa bedömare att försvarsanslagen utökas något från och med FB 1972.¹²³ Denna bedömning kan måhända ha varit riktig men framtiden skulle däremot inte komma att utveckla sig så.¹²⁴

Inte alla uppgifter som gavs eleverna under denna period kan anses vara av den karaktär som beskrivits enligt ovan. Det är dock en klar tendens i uppgiftställningarna att i någon mån vidga de strategiska bedömningarna och inte fokusera för mycket kring eventuella hot mot Sverige och Skandinavien i övrigt.

¹²¹ Strategilärarna, *Examensskrivning i strategi Tisd 6/5 1969*, s 1

¹²² Kk Strömbäck, *Exempel på lösning 12/5 1969*, s 2

¹²³ Ibid, s 12

¹²⁴ Resonemangen runt krigsmaktens roll i totalförsvaret tyder också på en vilja att positionera krigsmakten. (Förf anm)

Under en repetitionsskrivning i april 1969 ges tre deluppgifter till eleverna. I den första deluppgiften fastslås i förutsättningen att Sovjetunionen löper en risk att isoleras och därmed tappa sitt politiska och ekonomiska ”världsinflytande”. Med den bakgrunden ges i uppgift att i en kort promemoria redovisa och motivera alternativa vägar för Sovjetunionen att välja för att motverka en ogynnsam utveckling.

I den andra deluppgiften påpekas vidden av den marina expansion som Sovjetflottan genomför under denna period. Med anledning av detta ges eleverna i uppgift att påvisa vilka handlingsmöjligheter som öppnas för Sovjet genom denna expansion.

Den tredje förutsättningen som ges beskriver ingående den amerikanske presidentens tankar om att bygga upp ett ABM-system kompletterat av ett förvarningssystem på den nordamerikanska kontinenten. Med denna bakgrund ges eleverna i uppgift att redovisa vilka de viktigaste sovjetiska övervägandena är som måste bli följderna av detta.

Samtliga dessa frågeställningar är formulerade på ett sådant sätt att eleverna skall studera den säkerhetspolitiska situationen ur ett sovjetiskt perspektiv. I det mycket omfattande förslaget till lösning som presenteras av strategilärarna görs analysen enligt metoden att dela upp ämnet i ekonomiska, politiska och militära faktorer.

Inga av de ”svar” som ges fokuserar på att ett hot skulle öka mot svenska primära intressen. Däremot talas om att Sovjet genom sin marina expansion torde få utökade möjligheter att genomföra militära aktioner.¹²⁵ Strategilärarna gör alltså här en tydlig skillnad mellan möjligheten att genomföra militära aktioner och den praktiska hotbild som föreligger. Det sättet att resonera och analysera skiljer sig alltså från många av de tidigare resonemangen genom att både värdera *kapacitet* och *avsikt*. Många tidigare analyser var mer inriktade mot ett maktrealistiskt synsätt där kapacitet var mer styrande för bedömningen. Detta nya sätt att analysera omvärlden på kan också sägas skilja sig något ifrån det sätt på vilket försvarsledningen under denna period genomförde sina analyser på.¹²⁶

Under slutet av 1970 inriktas frågeställningarna för strategiundervisningen mot ett mer existentiellt perspektiv. Under två prov ställs i princip samma fråga, nämligen vilket berättigande det militära försvaret har som medel för att stödja mindre staters politiska syften. I bakgrunden till ett av dessa prov framgår en antydning till den politiska oenighet som kan sägas präglad denna periods försvarsfrågor.

*Med hänvisning till den vapentekniska utvecklingen, supermakternas ökande militära styrka och särskilt efter Sovjets och övriga WP-staters ockupation av Tjeckoslovakien har man i vissa kretsar i vårt land ifrågasatt om nuvarande försvarsfunktioner är användbara medel som stöd för mindre staters politiska syften.*¹²⁷

Den uppgift och bakgrund som ges eleverna, avser att belysa totalförsvarets värde som stöd för svensk utrikespolitik. Uppgiften utsträcks till att omfatta olika

¹²⁵ Strategilärarna, *Repetitionsskrivning, strategi nr1 med HK 68-70*, exempel på lösning, 8/5 1969

¹²⁶ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 1, s 203-204

¹²⁷ Kk1 Strömbäck, *Förslag till examensskrivning HK 68-70*, s1, April 1970

”betvingelsemetoder” vilka av lärarlösningen till denna uppgift består av allt ifrån psykologisk, ekonomisk krigföring till invasionshotet. Uppgiften styrs till att omfatta perioden från 1970 till början av 1980-talet och främst de militära delarna av totalförsvaret.

Den ovan beskrivna bakgrunden och frågeställningen antyder möjligen en viss skepsis mot de politiska besluten och vissa politiska grupperingar vid tiden för försvarsbeslutet 1968 och de därpå följande åren. Den ”lärarlösning” som presenteras speglar dock väl de tankegångar som kan sägas vara kärnan i de bedömningar som görs vid försvarsbeslutet 1968. Lärarlösningen hävdar att värdet och motståndskraften av totalförsvaret kan anses vara relativt högt i de flesta hotbilder som kan anses vara rimliga.¹²⁸ De enda farhågor som påpekas i lärarlösningen är motståndskraften vid ett så kallat kuppanfall eller annat anfall med mycket snabbt händelseförlopp. I lärarlösningen till denna uppgift framgår också mycket tydligt att den dåvarande nivån på stridskrafter i kombination med övriga resurser anses ha en tillräcklig motståndskraft och avhållande effekt mot de tänkbara hotbilderna. Man ser dock inte framför sig att en minskning av försvaret skall vara möjlig under det rådande och förutsedda omvärldsläget.¹²⁹

Under 1970 bedrivs också undervisning med mer ”offensiva” scenarier. Den hotbild som föregående år redovisats som tänkbar och sannolik med ett krig i Mellaneuropa som får en spridning till Sverige och Skandinavien används i dessa prov. Dock finns under denna period i proven jämfört med tidigare en viktig skillnad. Skillnaden består i att de bakgrunder och scenarier som ligger till grund för provfrågorna inte längre benämns ”sannolika” eller ”troliga”. Detta skulle kunna tyda på att man inte ser denna sannolikhet som hög. En alternativ förklaring kan naturligtvis också vara att man ifrån lärares sida ser denna typ av scenarier som möjliga eller sannolika men inte politiskt ”korrekta”.¹³⁰ Vilken som är den rätta förklaringen är svårt att ha en uppfattning om. Klart är dock att omvärldsbeskrivningen och scenarierna under denna period är mera ”försiktiga” till sin karaktär.

*Under de operativa studierna har vi ofta konstaterat att de båda maktblocken har viktiga intressen i södra Skandinavien och Östersjöutloppen. Du skall belysa hur WP skulle kunna resonera i ett läge där detta område måste tillmätas stor vikt.*¹³¹

Under sista delen av året 1970 ges också uppgifter som mer liknar de som utbildningen kretsat kring under 1960-talet, det vill säga hotbildsscenarioer där Sverige dras in i krig i samband med en konflikt mellan stormakterna i Europa. I dessa uppgiftsställningar görs dock mycket klart att det är elevens personliga bedömningar som skall ligga till grund för svaren. Det påpekas särskilt att eleverna inte skall känna sig låsta till de slutsatser som presenterats i den ”verkliga” planläggningen.¹³² Denna uppgift tillsammans med andra visar på att

¹²⁸ Mj Johansson, *Läror PM ang examensskrivning*, s 5-6, 4/5 1970 (observera att olika lärare vid detta tillfälle skriver uppgiften respektive skriver ”rättningsmall” förf anm)

¹²⁹ Ibid

¹³⁰ Strategilärarna, *Repetitionsskrivning nr2 i strategi 26 febr 1970*, HK 68-70, s1

¹³¹ Ibid

¹³² Strategilärarna, *Utkast Repetitionsskrivning nr 2, december 1970*, s 2

man under denna period i högre utsträckning än tidigare börjar ställa provfrågor som inte bara bygger på framtidsinriktade eller fiktiva scenarier. Även de förväntade svaren bygger på att eleverna skall bedöma omvärldsutvecklingen.¹³³ I samband med denna typ av uppsatsfrågor tillåts också eleverna att diskutera fritt huruvida krigsriskerna mot Sverige hänger samman med stormakternas intresse av det skandinaviska ”flygelområdet”.¹³⁴

Även under 1971 fokuseras många av de frågeställningar som diskuteras kring totalförsvaret. I handlingarna från detta år framgår att strategilärarna såg problem med totalförsvarets möjlighet att få ut den säkerställda effekt som var nödvändig för att kunna vara krigsavhållande. Detta problem bestod i beslutsfattningen på den strategiska och politiska nivån. Denna synpunkt var sannolikt kopplad till den försvarsutredning som startat under 1970 och som haft till uppgift att se över hela totalförsvaret. I försvarsutredningen framfördes redan tidigt att man ifrån politiskt håll kunde tänka sig att gå ned i operativ förmåga över en tid.¹³⁵ Denna nedgång kopplad till att man ifrån politiskt håll såg framför sig att vid behov kunna höja beredskapen sågs sannolikt av strategiutbildarna som ett problem som förtjänade viss eftertanke.¹³⁶

*Belys förvarningens och beslutsfattningens betydelse för vårt totalförsvars olika delar i dagsläget.*¹³⁷

Till denna frågeställning gavs två anmärkningar. För det första skulle denna frågeställning belysas på regerings- och högkvarternivå. För det andra var såväl skrivning som svar hemliga. I detta fall var inte hemligstämpeln ett sätt att förhindra att skrivningen kom i ”orätta” händer före skrivningsdatumet utan påkallad av att skrivningen ansågs hemlig och känslig beroende på dess utformning. Detta påstående styrks av det faktum att de utländska eleverna detta år fick till uppgift att besvara en liknande fråga som inte på samma sätt skulle belysa det som av lärarna uppenbarligen sågs som en brist i det svenska totalförsvaret.

I rättningsanvisningen, som även den hemligstämplades, gick att läsa att denna uppsats skulle ses som ett underlag att kunna använda i en genomgång med det nyligen startade försvarsutskottet. I den analys av uppgiften som presenterades av lärarna framgick också tydligt att det var viktigt att fokusera på nuläget istället för att föreslå åtgärder eller förändringar av totalförsvaret på sikt. Detta tyder på att man även i denna något känsliga fråga strävade efter att följa de politiska signalerna och besluten men samtidigt påpeka vikten av beslutsfattning och förvarning.¹³⁸

¹³³ Exempel på detta är en skrivning 26/1 1970 där eleverna skall bedöma WP:s tänkbare syn på en nedrustning och tillbakadragande från Europa, Mj Unell, *Repskrivning 1 Lärarunderlag för rättning*, s 1

¹³⁴ Strategilärarna, *Utkast Repetitionsskrivning nr 2 december*, 1970, s 1

¹³⁵ Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 43

¹³⁶ Ibid, s 43, ”Totalförsvaret skall snabbt kunna höja beredskapen och utveckla full styrka”

¹³⁷ Strategilärarna, *Examensprov i strategi för svenska elever HK 69-71*, s 1

¹³⁸ Mj B Ekström, *Examenskrivning i strategi för MTK 69-71*, s 1, 25/5 1971

I exemplet på lösning framhåller författaren att den politiska nivån inte får tveka att fatta beslut på grund av att detta skulle kunna uppfattas som provocerande. Det krav på beslutsfattning som ställs är att politiska beslut om beredskapshöjningar måste komma månader före det att militära aktioner påbörjas. Denna förvarning ses i rättningsanvisningen som oerhört viktig inte bara för de militära delarna av totalförsvaret utan också de övriga delarna.¹³⁹

Den strategiuppgift och rättningsanvisning som finns bevarad från detta år antyder förvisso att man inte öppet vill ifrågasätta de bedömningar som gjorts av försvarsutredningen genom att föreslå andra lösningar av försvarspolitik. Dock ger underlaget god grund för att påstå att man i dessa frågor hade avvikande uppfattning avseende totalförsvarets förmåga och möjlighet att lösa uppgiften. Ett sätt att påpeka det var troligen att på detta sätt påpeka brister eller risker med den bedömning som gjorts.¹⁴⁰

Ett av de svar som levererades av eleverna sågs av lärarna sannolikt så bra att det bilades som ytterligare ett exempel på lösning. Det inlämnade elevsvaret avviker mycket litet ifrån den bedömning som gjorts i lärarlösningen. Dock finns skillnaden att denna elev inte tar ställning till vilken en presumtiv angripare skulle kunna tänkas vara utan konstaterar bara att båda stormakterna har möjlighet att åstadkomma viss operativ verksamhet på viss tid. Den slutsats som denne elev kommer till är i korthet att mycket stora krav på förvarning ställs om beslutsfattning på den högsta politiska nivån skall kunna åstadkommas i tid. Dessutom påpekas nödvändigheten av att politikerna har insikt om tidsförhållanden för beslutsfattningen.¹⁴¹

Sammantaget tyder provfrågan och de båda exemplen på lösning som analyserats på att en viss skepsis för svensk försvarspolitik fanns från strategiutbildarna under denna period. Detta kan inte ses som särskilt konstigt med tanke på att landets överbefälhavare under denna tid framförde relativt starka synpunkter på den stundande bantningen av de svenska stridskrafterna och sänkningen av beredskapen.¹⁴² Samtidigt tyder utbildningen på att man relativt omgående tog intryck av de politiska beslut som fattats i försvarsfrågorna och på ett ganska kreativt sätt försökte påpeka och tydliggöra de risker som politikerna uppenbarligen var beredda att ta.

2.3.10 Återkoppling till påverkansfaktorerna

I den strategiundervisning som bedrivs efter FB 68 förändras relativt mycket av det som kan kopplas till hotbildsscenarier och bedömningar avseende krigsrisker mot Sverige och Skandinavien. Den stora förändring som generellt går att iakttä är att hotbilder inte längre hanteras i termer av att vara sannolika och tänkbara.

¹³⁹ Mj B Ekström, *Examensskrivning i strategi för MTK 69-71*, s 3-4, 25/5 1971

¹⁴⁰ Detta resonemang är under denna tidsperiod relativt utbrett och förs inte bara i militära kretsar. Se Agrell, *Fred och fruktan*, s 132

¹⁴¹ Här visar modern forskning att politikerna ansåg att förvarningstiden i realiteten fanns. SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 1, s 174.

¹⁴² Cars, Skoglund, Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, s 41

Dessutom baseras relativt få skrivningar efter FB 68 på av lärarna fastställda scenarier. Av det skälet är det relativt svårt att få en uppfattning om vilka krigsrisker och scenarier som lärarna bedömer som riktiga eller sannolika under denna period.

Förändringen kan ha haft flera orsaker. En möjlig orsak till förändringen är att de som planerade och genomförde utbildningen hade uppfattningen att den hotbild som presenterats av politikerna i och med FB 68 var den korrekta bedömningen. Ett argument som talar emot detta är att många av de uppgifter som gavs till eleverna var av mer spekulativ och ifrågasättande natur. Konkret visade sig detta genom att lärarna i större utsträckning gav eleverna möjlighet att fritt resonera kring frågor om krigsrisker och tänkbara hotbildsscenarioer som inte hade politisk förankring. Denna nya metodik stred dessutom mot den som tidigare tillämpats där hotbilder och krigsscenarioer relativt tydligt deklarerats och lagts till grund för frågeställningarna. Ett annat argument som talar emot att man från lärarkåren och politikerna hade samma syn på dessa frågor är att man faktiskt i mycket liten omfattning utgick ifrån den nya hotbild som presenterats av politikerna och med denna som grund försökte skapa strategiska situationer och scenarier.

Den nya metodik som under denna period används av lärarna skulle istället kunna ses som att eleverna i strategiutbildningen ges möjlighet att överpröva de politiska beslut som fattats av politikerna. Detta sker i så fall på ett avvägt sätt där lärarnas egen uppfattning åtminstone i provhandlingarna inte går att tolka som direkt avvikande från de politiska besluten. Om avsikten varit att åstadkomma denna politiska överprövning så kan detta ses som en del i att förändra officerarnas tankesätt till att bli mer ifrågasättande även på det politiska planet. Detta skulle kunna sägas vara en politiserande process i strategiutbildningen. Oavsett vilka motiv som fanns så kom strategiutbildningen efter försvarsbeslutet 1968 att präglas av ett betraktelsesätt som i mindre utsträckning än tidigare baserades på en maktrealistisk syn och mer kom att styras av andra synsätt. Detta tar sig uttryck i att de analyser som genomförs avseende den säkerhets- och militärpolitiska situationen görs utifrån ett bredare perspektiv där också ekonomiska, politiska och sociala faktorer spelar en framträdande roll.

Flera av de ämnen som diskuteras i undervisningen efter försvarsbeslutet 1968 är av existentiell och kritiserande art.¹⁴³ Exempelvis kan frågeställningen kring militärens roll som instrument för politiken tolkas som att man här försöker positionera sig i förhållande till andra delar av totalförsvaret. Ett exempel på en frågeställning där svagheter i de fattade besluten eftersöks är där beslutsfattningens vikt för att totalförsvaret skall fungera, diskuteras av elever och lärare. Dessa två exempel tyder på att den politik som förts i försvarsbeslutet inte tagit hänsyn till de professionella bedömningarna och därmed leder till att även undervisningen i viss mån politiseras och leder till en kamp om positioner från en militär ståndpunkt.¹⁴⁴

En fråga som i princip försvinner från agendan i utbildningen är den om svenska kärnvapen. Även om detta ämne inte diskuteras i större utsträckning under tiden före försvarsbeslutet så tyder detta ändå på att man här inte har avvikit från de

¹⁴³ Se s 41 i denna uppsats.

¹⁴⁴ Samuel P. Huntington, *The soldier and the state*, s 80-98

beslut och bedömningar som gjorts. Detta är i sig inte så förvånande då kärnvapenfrågan vid denna tid också militärt ansågs vara relativt död.¹⁴⁵

Sammanfattningsvis kan sägas att strategiundervisningen förändras i relativt stor omfattning under de år som följer efter försvarsbeslutet 1968. De klara hotbildsscenarier och bedömningar om krigsriskerna som tidigare är präglade en stor del av de scenarier som ligger till grund för provfrågor försvinner allt mer. Dessa scenarier och bedömningar ersätts istället av att eleverna själva som en del av frågeställningarna får resonera kring vilka hotbilder och krigsrisker som är rimliga eller sannolika. Orsaker och motiv till att denna förändring sker är svår att analysera och fastställa men står sannolikt att finna i en kombination av flera faktorer. Tänkbara faktorer skulle kunna vara den allmänna samhällsutvecklingen och allmänna avspänning som kunde skönjas under denna tidsperiod. Med utgångspunkt från Huntingtons teorier kan också en av orsakerna till att denna förändring skedde ligga i att politikerna vid denna tidpunkt valde att bortse från de professionella bedömningar som gjordes av försvarsledningen. Detta skulle därmed kunna ha medfört att lärarna valt att medvetet eller omedvetet politisera och bredda utbildningen utan att därmed officiellt gå emot de politiskt fattade besluten.

Den sammanfattande bedömningen är att strategiutbildningen påverkades i relativt stor omfattning av försvarsbeslutet 1968. De avvikande uppfattningar som fanns mellan militärledningen och politikerna ledde dock inte till att man i utbildningen officiellt framförde andra uppfattningar eller analyser. De förändringar som skedde tyder dock på att lärarna aktivt tillät och uppmuntrade ett bredare resonemang där avvikande utgångspunkter och hotbilder kunde komma till tals.¹⁴⁶ Samtidigt med att denna nya metodik infördes i utbildningen lanserades också nya påverkande faktorer i de säkerhetspolitiska bedömningar som gjordes av lärarna.

3. Sammanfattande analys

I den undersökning som genomförts framgår tydligt att den officiella säkerhets- och försvarspolitik som förs fram genom försvarsbeslut och försvarsberedningar ändrar riktning i samband med försvarsbeslutet år 1968. Detta är inte någon nyhet och framgår också tydligt i boken *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*. Jag har tidigare i undersökningen pekat på de teoretiskt baserade faktorer som skulle kunna leda till att undervisningen påverkas av och framför allt avviker ifrån den officiella politiken. Sådana faktorer kan först identifieras efter försvarsbeslutet 1968 beroende på att det i denna period tydligt finns skilda uppfattningar mellan militärledningen och politikerna.¹⁴⁷ Detta faktum i kombination med att politikerna i FB 68 visar brist på förtroende för den militära ledningen ger möjligheter att hävda, att det Huntington benämner subjektiv civil styrning utövas av politikerna under denna tidsperiod. Ett sådant resonemang leder till slutsatsen att riskerna för att den undervisning som bedrivs vid Militärhögskolan skulle

¹⁴⁵ Se tidigare förda resonemang om detta i uppsatsen.

¹⁴⁶ Avvikande ifrån den officiella politiken.

¹⁴⁷ SOU 2002:108, *Fred och säkerhet – svensk säkerhetspolitik 1969-89*, del 2, s 721.

avvika ifrån den av politikerna utstakade vägen torde vara större efter försvarsbeslutet 1968.

Undervisningen före FB 68 präglas av en relativt tydlig hotbilds- och omvärldsuppfattning som tar sig uttryck i ganska ”verklighetsbaserade” scenarier där lärarna till stor del söker svar på frågor inom en förutsedd verklighet. Krigsrisker och hotbilder som används överensstämmer i huvudsak med den förda politiken och är till stor del baserad på de bedömningar som görs av ÖB. De flesta scenarierna bygger på att Sverige kan komma att dras in i ett krig genom att stormakterna startar en större konflikt i Mellaneuropa. Krigsrisken ses som relativt stor men överensstämmer också i allt väsentligt med de bedömningar som görs av ÖB under denna period. Trots detta går det att se en avvikelse i de hotbilder som skrivs före 1963 där några provuppgifter baseras på scenarier där isolerade angrepp mot Sverige utgör utgångspunkten för frågorna.

I något enstaka av de underlagen som undersökts hänvisas också direkt till de olika ÖB-underlagen som bakgrund för provfrågorna. Detta gör att de bakgrunder som används avseende hotbilder och krigsrisker i allt väsentligt överensstämmer med den politiska uppfattningen, då också politikernas uppfattning till mycket stor del baseras på de underlag som ÖB presenterar i samband med försvarsutredningar och försvarsbeslut.

Svenska kärnvapen tar upp en relativt liten del av undervisningen och avhandlas inte i något fall som en enskild fråga i provsammanhang. I de fall där egna kärnvapen ändå indirekt berörs antyds av författarna till dessa skrivelser att man stödjer den linje som ÖB har i denna fråga. Av detta kan slutsatsen dras att man under denna period inte såg frågorna om egna kärnvapen så viktiga att de behövde avhandlas i någon större omfattning i strategiundervisningen. Samtidigt med denna slutsats är det viktigt att påpeka att kärnvapenfrågan under denna period övergick från att ha varit något som betraktats som ett vapen bland andra vapen, till att betraktas mer som ett politiskt avskräckningsinstrument. Ytterligare en tolkning av detta resultat skulle kunna vara att lärarna redan vid starten av Militärhögskolan år 1961 ansåg att kärnvapenfrågan var politiskt avgjord i praktiken. Detta trots att frågan formellt i FB 58 bara hade skjutits på framtiden. Stöd för detta resonemang finns om man studerar det politiska arbetet kring kärnvapenfrågorna noggrannare.¹⁴⁸

I de delar av undersökningen som behandlar strategiundervisningen har en mängd provuppgifter och förväntade svar på dessa analyserats för att hitta överensstämmelser och avvikelser med den officiella politiken som jämförelseobjekt. I denna analys är det mycket viktigt att komma ihåg att andra påverkande faktorer än den officiella politiken kan ha kommit att påverka undervisningen. Exempel på sådana faktorer kan vara händelser och utvecklingar i omvärlden som inte nödvändigtvis har innefattats i den politik som förts genom försvarsbeslut och försvarsberedningstexter. Också andra faktorer såsom pedagogiska principer och metoder för att utbilda officerare kan ha haft en

¹⁴⁸ Bo Hugemark (red), *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Stockholm: Militärhistoriska förlaget, 1986, s 199-212

inverkan som måste tas med i tankeprocessen för att inte dra förhastade slutsatser av scenarier och annat som använts i undervisningen.¹⁴⁹

Med det ovan redovisade som grund vill jag påstå att strategiundervisningen fram till FB 68 i allt väsentligt återspeglade och följde de politiska beslut som fattats.

I samband med att arbetet inför FB 68 påbörjades inträdde en period av stor politisk oenighet i försvarsfrågorna. Detta tog sig bland annat uttryck i att de borgerliga partierna lämnade försvarsutredningen som startats 1965. I de resonemang som redovisats tidigare framgår också att denna oenighet inte bara fanns inom de politiska leden utan också mellan militärledningen och den politiska ledningen i majoritet. Slutprodukten av detta blev ett försvarsbeslut 1968 som i allt väsentligt innehöll de tankegångar och bedömningar som fått de borgerliga partierna att backa ur försvarsutredningen två år före försvarsbeslutet. Denna oenighet mellan militärledningen och den politiska ledningen medförde att många av de avgörande bedömningar som FB 68 baserades på inte delades av de militära experterna. Regeringen valde istället att sätta sin tillit till ansedda statsvetare och andra som i någon mån övertog rollen som experter i säkerhetspolitiken.

Med ett strikt teoretiskt resonemang enligt en ideal bild, skulle detta leda till att strategiundervisningen efter FB 68 skulle förändras i hög grad avseende hotbilder, krigsrisker och samband mellan mål och medel, vilka var de huvudområden där störst oenighet rådde. Det vill säga att strategiundervisningen fullt ut skulle följa de politiska besluten och därmed avskrika en stor del av den hotbild som tidigare år lagts som bas för scenarier i undervisningen.

Enligt Huntingtons teorier skulle dock oenigheten och framförallt den ovilja som politikerna visade i samband med att de professionella råd som gavs av militären inte användes eller behandlades seriöst leda till att effekterna av *subjektiv civil styrning* uppnåddes. Det skulle konkret kunna ha resulterat i att undervisningen präglats av strategilärarnas egna bedömningar och ställningstaganden inom de politiska områdena.

Den strategiundervisning som bedrevs efter FB 68 övergick mycket snart ifrån att varit baserad på relativt konkreta ”verklighetsbaserade” scenarier till att bli mer spekulativa och baserade på ett bredare tänkande. Detta tog sig bland annat uttryck i att uppgifterna efter FB 68 ofta syftade till att spekulera i själva scenariet och inte som tidigare föra ett resonemang utifrån ett redan fastlagt sådant.

Denna förändring visar förvisso på att utbildningen förändras och tar intryck av den förda politiken i och med att de fasta scenarierna överges. Syftet med att man inte använder samma scenarier och istället benämner dessa hypotetiska kan man spekulera kring. Baserat på Huntingtons teorier kring objektiv och subjektiv styrning skulle ett skäl till att man väljer metoden att låta eleverna spekulera i utvecklingar, hotbilder och krigsrisker kunna vara att man vill överpröva de politiska bedömningarna. Därmed skulle kunna påstås att utbildningen politiseras i högre utsträckning än tidigare.

¹⁴⁹ Martin van Creveld, *The training of officers – From military professionalism to irrelevance*, New York: The free press, 1990, passim

De scenarier och krigsrisker som av lärarna förs fram är efter försvarsbeslutet också bredare och otydligare än tidigare år. Att man under denna period övergår från att tala om *krigsrisker* med relativt tydliga hot till att tala om *aggressionsformer* i termer av ekonomiska, psykologiska och politiska hot är tecken på denna förändring. Detta skulle naturligtvis gå att förklara med att man under denna period verkligen upplever en förändrad hotbild som ligger i linje med de politiska uppfattningarna. En faktor som talar emot detta är de resonemang som förs kring den strategiska beslutsfattningens vikt. Dessa resonemang tyder istället på att man ifrån lärarnas sida ser betydande risker med de förändringar av hotbilder och ekonomiska neddragningar som görs. Samtidigt med detta förs också frågeställningar fram som kan anses vara av mer existentiell art. Dessa frågeformuleringar kan tolkas som uttryck för en vilja att positionera sig enligt Huntingtons teorier. Denna vilja till positionering har med denna teori en eventuell förklaring i en otydlig styrning där militärens roll som säkerhetspolitiskt instrument inte är lika tydlig som tidigare.

De relativt begränsade resonemang som tidigare i undervisningen förts kring frågan om egna kärnvapen uteblir helt efter försvarsbeslutet 1968. Detta tyder på att man också på denna punkt väljer att följa de politiska besluten.

Sammanfattningsvis kan sägas att strategiutbildningen efter försvarsbeslutet 1968 inte fullt ut anpassas till de politiska styrningarna och besluten. Här är det dock viktigt att konstatera att utbildningen inte heller officiellt på någon avgörande punkt går emot de politiska styrningarna. Samtidigt kan ändå konstateras att utbildningen i hög grad påverkas av den politik som förs under den aktuella tidsperioden. Effekten av förändringarna blir istället att åskådningssättet och metoderna för att analysera omvärldsutvecklingen och säkerhetspolitiken övergår ifrån att ha varit relativt maktrealistiskt influerade till att styras av nya synsätt och ett bredare mer omfattande perspektiv. Bland annat de förändrade hotbilderna och metoden att betrakta det säkerhetspolitiska läget utifrån och in, istället för från insidan och ut styrker detta påstående.

4. Redovisning av resultat

Som jag i inledningen till uppsatsen har beskrivit är den övergripande frågeställningen för undersökningen att klarlägga om den strategiutbildning som bedrivs vid Militärhögskolan under tiden 1961 – 1972, återspeglar politiken och påverkas av de förändringar i officiell svensk försvars- och säkerhetspolitik som inträffar under motsvarande period. Resultaten av undersökningen visar att undervisningen påverkas i relativt stor omfattning av de förändringar i politiken som sker. Strategiundervisningen återspeglar också den förda politiken genom att aktualisera de frågor som politikerna fattar beslut om. Resultatet visar dock en större samstämmighet mellan politik och utbildning under den första delen av undersökningen som omfattar tiden fram till försvarsbeslutet 1968, än i den del som omfattar perioden efter 1968. Efter 1968 *påverkas* förvisso utbildningen i hög grad av de riktningförändringar i politiken som görs. Däremot *återspeglar* politiken i mindre utsträckning än tidigare. Som jag tidigare i uppsatsen har

beskrivit syftar inte undersökningen till att ge svar på *varför* eventuella avvikelser mellan strategiutbildningen och politiken finns. Med hjälp av teoriansknytningen som används i uppsatsen pekar resultaten dock på att ett sannolikt skäl till att strategiundervisningen efter 1968 inte återspeglar den förda politiken i samma utsträckning som före FB 68, beror på den *subjektiva civila styrning* som politikerna under denna period utövar. Det är dock viktigt att konstatera att strategiundervisningen officiellt inte går emot de politiska besluten som politikerna fattat.

En annan av de frågor som jag med undersökningen har avsett att besvara är hur krigsrisker och hotbilder beskrivs i strategiutbildningen. Undersökningen visar att den hotbild och de krigsrisker som beskrivs i strategiutbildningen under perioden före FB 68 karaktäriseras av en stor samstämmighet med de hotbilder som beskrivs av överbefälhavaren och politikerna under samma period. Denna hotbild beskrivs huvudsakligen inom ramen för vad som senare kom att kallas marginaldoktrinen där en större konflikt mellan stormakterna i Mellaneuropa skulle dra in Sverige i krig. Undersökningen visar också att en betydande del av de bakgrundsbeskrivningar som används baseras på bedömningar av det aktuella läget och inte fiktiva scenarier. Efter FB 68 förändras beskrivningen av hotbilder och krigsrisker i hög grad. Från verklighetsbaserade och i huvudsak militärt inriktade scenarier övergår istället bakgrunderna till att karaktäriseras av bredare hotbilder som omfattar såväl politiska, ekonomiska som militära faktorer.

Hotbilderna är inte heller alltid fastställda som grund för provfrågor som under perioden före FB 68, utan utgör istället ofta en del av själva frågeställningen. De hotbilder och frågeställningar som används strider inte mot den officiella politiken men ger ändå stort utrymme för enskilda elever att överpröva de politiska bedömningarna.

Kärnvapenfrågorna utgör en mycket liten del av det källmaterial som granskats. Undersökningen visar här att denna fråga inte var av något centralt intresse för utbildningen. I de få fall där ämnet berörs visar undersökningen att de officiella synpunkter som ges inte strider mot de officiella politiska uppfattningarna.

4.1 Förslag till fortsatt forskning

Den undersökning som jag genomfört har begränsats till att omfatta strategiutbildningen vid Militärhögskolan under perioden 1961 till 1972. Efter att ha genomfört undersökningen framgår att mycket av källmaterialet visar hur operativa bedömningar och hotbilder görs i utbildningen. Detta leder fram till att en intressant frågeställning skulle kunna vara huruvida den operativa och strategiska utbildningen överensstämmer med den operativa planläggning som genomförs i Sveriges operativa staber under motsvarande period. Med den nya forskning som lagts fram under senare år skulle också frågan om vilken realism som fanns i dessa operativa utgångspunkter i utbildningen kunna besvaras.

Ett annat förslag till fortsatt forskning som skulle kunna ses som intressant är att utöka den undersökning som jag här gjort till att omfatta en betydligt längre tidsperiod. En sådan undersökning skulle exempelvis kunna besvara frågan hur strategiundervisningen påverkas av kalla krigets slut och den politik som då förs.

Som jag tidigare i uppsatsen har tagit upp så omfattar inte huvudfrågeställningen i denna uppsats frågan *vad* som styr strategiutbildningen under undersökningsperioden. En undersökning som skulle besvara detta skulle naturligtvis vara intressant. För att genomföra en sådan undersökning krävs sannolikt att intervjuer genomförs med de kursansvariga lärarna. Med anledning av detta bör en sådan undersökning genomföras relativt snart.

5. Källförteckning

Otryckta källor:

Krigsarkivet, Stockholm

Militärhögskolan, undervisning, kursplaner, 1961-1971, F II:A15, vol 1.
Militärhögskolan, undervisning, strategi, 1961-1971, F II:B1, vol 1-2.

Försvarshögskolans arkiv

Kursplaner och undervisningskompendier, B1.
Prov årskursvis HK, 1940-1972. Se bilaga 2.

Tryckta källor:

Försvarets högskoleutredning 1958, *Högre stabsutbildning*, Stockholm 1959.

Litteratur:

Fred och säkerhet. Svensk säkerhetspolitik 1969-89 (SOU 2002:108), Stockholm:
Edita Norstedts 2002: ISBN 91-38-21795-3, 91-38-21838-0, 91-38-21837-2.

Agrell, Wilhelm, *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*, Lund: AiT Falun AB, 2000.

Agrell, Wilhelm, *Det välorganiserade nederlaget*, Stockholm: Ordfronts förlag, 1990.

Bolin, Anna, *Political-military relations - An introduction to a field of study*,
Försvarshögskolan, Stockholm 2000.

Cars, Hans Christian, Claes Skoglund & Kent Zetterberg, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, Stockholm: Probus 1986.

Hugemark, Bo (red), *Neutralitet och försvar - Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Stockholm: Militärhistoriska förlaget, 1986.

Huntington, Samuel P, *The soldier and the state – The theory and politics of civil-military relations*, New york: Vintage books, 1957.

Kjellander, Bo (red), *MHS 1961-1986, Militärhögskolan och dess förhistoria*, Stockholm: Probus 1986.

Rydén, Birgitta, *Principen om den anpassningsbara försvarsförmågan – Ett implementeringsperspektiv på svensk försvarspolitik under försvarsbeslutsperioden 1997-2001*, Universitetsbiblioteket, Örebro: DocuSys, 2003.

van Creveld, Martin, *The training of officers – From military professionalism to irrelevance*, New york: The free press, 1990.

Wallerfelt, Bengt, *Si vis pacem – para bellum - Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975*, Stockholm: Probus 1999.

Wedin, Lars och Gunnar Åselius (red), *Mellan byråkrati och krigskonst – svenska strategier för det kalla kriget*, Försvarshögskolan, Stockholm 1999.

Winnerstig, M, *Shared Values or Power Politics? – Transatlantic security relations 1981-1994*, Stockholm: The Swedish institute of international affairs, 1996.

Zetterberg, Kent, *Totalförsvaret och atomvapen – Tre studier kring uppbyggnaden av det svenska totalförsvaret och kärnvapendimensionen 1950-1970*, Försvarshögskolan, Stockholm: Elanders Gotab, 2001.

Bilaga 1. Förslag till kursplan strategiutbildning 1958

Förslag till kursplan för strategiutbildning, s 1 ur Försvarets högskoleutredning 1958, bilaga 4.

Undervisningens omfattning	Föreslagen undervisningstid					
	Arméofficerare		Marinofficerare		Flygofficerare	
	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat
<u>Strategiens allmänna grunder</u>						
1. Allmänna strategiska grundbegrepp. Angrepps- och försvarsmetoder	4		4	6 ⁷	4	2
2. Tekniken som en faktor vid utformning av strategiska grundbegrepp	2		2		2	
<u>Världsläget</u>						
1. Utrikespolitisk och militärpolitisk utveckling	3		3		3	
2. Aktuella utrikespolitiska och militärpolitiska händelser. Analys och reflexioner	9		9	5	9	5
3. Östblocket, västblocket och neutrala stater						
a. Ideologier	2		2		2	
b. Försvarsorganisation, paktsystem och krigspotential	6		6	2	6	
4. Internationella organisationer för fred och säkerhet, handel, kultur m m	1		1		1	
5. Krigsmål och krigsmetoder i ett framtida krig. Försvarsdoktriner	7		7	4	7	4
<u>Norden</u>						
1. Militärgeografi och krigspotential (ej Sverige)	2		2		2	
2. Stormakternas strategiska intressen i Norden och Östersjön	3		3	3	3	1
3. De nordiska staternas utrikes- och militärpolitik	2		2		2	
<u>Sveriges läge och försvar</u>						
1. Militärgeografiska inkl nautiska förhållanden	2	2	2	12	2	

Förslag till kursplan för strategiutbildning, s 2 ur Försvarets högskoleutredning 1958, bilaga 4.

2.

Undervisningens omfattning	Föreslagen undervisningstid					
	Arméofficerare		Marinofficerare		Flygofficerare	
	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat
2. Sveriges krigspotential						
a. Personella resurser	2		2		2	
b. Ekonomisk bärkraft	4		4		4	1
c. Tekniska resurser	4		4		4	1
d. Civilförsvaret: uppgifter, organisation och resurser	4		4		4	1
e. Ekonomiskt försvar: försörjning	5		5		5	1
f. Ekonomiskt försvar: kommunikationer	4	4	4	4	4	1
g. Psykologiskt försvar	5		5	2	5	2
h. Krigsmakten: uppgifter och omfattning	3		3		3	
i. Administrativ beredskap	1		1		1	
j. Totalförsvarets beredskap	1		1		1	
3. Det totala försvarets ledning						
a. Ledning i olika instanser, samverkan, ansvars- och befogenhetsfördelning	3		3		3	
b. Grunder för operativ planläggning	1		1		1	
4. Applikatoriska tillämpningsstudier						
a. Operationer i Nordskandinavien och Bottenviken	18	5	18	4	18	4
b. Operationer i Sydskanandinavien och kringliggande vatten	18	5	18	4	18	4
c. Strategiskt överfall mot hela landet	18		18	4	18	4
d. Operationer i södra Norrland och Bottenhavet						
e. Operationer i Östra Mellansverige och Gotland samt i södra Östersjön	25	4	25	20	25	6
f. Operationer mot västkusten och i västerhavet		4		5		3
5. Alliansfrihetens för- och nackdelar	4		4		4	

Förslag till kursplan för strategiutbildning, s 3 ur Försvarets högskoleutredning 1958, bilaga 4.

Bilaga 3

Plan

3.

Undervisningens omfattning	Föreslagen undervisningstid					
	Arméofficerare		Marinofficerare		Flygofficerare	
	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat	Samordnad	Separat
6. Sammanhanget mellan målsättning och resurser. Sveriges behov av stridskrafter (applikatoriskt exempel)	16		16		16	
7. Principer för Sveriges försvar	5		5		5	1
E. Övrigt						
1. Skrivningar jämte genomgångar (exempel)	21		21		21	5
2. Reservtid						
Summa timmar	205	20	205	70	205	43
Varav på allmän kurs vid KSHS och FKHS			15	55	15	20
1. Lufttaktik (applikatoriskt exempel)						
2. Lufttaktik						
3. Strid i skugga						
4. Lufttaktik, grunder						
5. Lufttaktik (applikatoriskt exempel)						
a. Attack mot flyg						
b. Attack mot mark						
c. Spionage						
d. Luftförsvar						
7. Öppna föreläsningar				15/30		185
8. Prov					10	
B. Operationer						
1. Operationer, grunder					5	
2. Operationer, applikatoriska exempel och spel						
a. Föreläsning om flyg						10
b. Verksamhet i luft			15			10
c. Verksamhet i mark	24		24		24	
3. Prov	10		10		10	
Summa timmar	220	15	210/240	30/30	195	130
Varav på allmän kurs vid KSHS och FKHS			96	197/231	90	140

Bilaga 2. Förteckning över tillgängliga provhandlingar 1961 - 1972

Materialet utgörs av dokument ifrån arkivet vid försvarshögskolans militärhistoriska avdelningen.

Författare	Rubrik	Datum
Kk Wulff Kn Danckwardt	Förslag till examensskrivning i strategi MSK 1960-61	1961-06-12
Kk Wulff	Diskussion av tänkbar strategisk utveckling i Skandinavien	Ej daterat. Tillhör dock kursen MSK 60-61
Kk Wulff	Examensskrivning i strategi för MTK 61-63	1963-05-06
Kk Wulff	Diskutera de olika faktorer, som påverkar angriparens val mellan planmässigt anfall och kuppanfall vid en offensiv mot Skandinavien. Kan vissa områden anses mera utsatta än andra vid kuppanfall? (Rubrik och frågeställning. Förf anm)	1963-06-07
Kk 1 Wulff	Skandinaviens inkl Finlands strategiska betydelse för Öst resp Väst.	Ej daterat. Tillhör dock kursen MSK 62-64
Kk Wulff Mj Ljung	Övningskrivning i strategi	1963-02-05
Kk Wulff Mj Landergren	Repetitionsskrivning nr 1	1963-04-19
Kk Wulff Mj Ljung	Diskutera sannolika operationsriktningen vid en offensiv mot Skandinavien.	1963-02-09
Kk Wulff Mj Landergren	Hur påverkas Sveriges militärpolitiska läge av förändringar i de politiska och militära förhållandena i Finland och Norge? (Rubrik och frågeställning. Förf anm)	Ej daterad. Tillhör dock kursen ASK, MSK 62-64
Kk1 Wulff Mj Landergren	Diskussion över ”krigsmål och krigsmetoder”	1963-10-18
Kk1 Wulff Övlt Norrbohm Mj Landergren	Repetitionsskrivning nr 2 (för ATKF, ATKI, FTK nr 1)	1964-01-25
Kk1 Wulff Övlt Norrbohm Mj Landergren	Bedöm det framtida krigets karaktär med utgångspunkt från stormakternas strategiska doktriner och från det sätt på vilket stormakternas krigsmakter utvecklas. Främst skall USA och Sovjetunionen behandlas. (Rubrik och frågeställning. Förf anm)	1964-02-20
Kk1 Wulff Övlt Norrbohm Mj Landergren	Examensskrivning i strategi	1964-05-28

Kk1 Wulff Övlt Norrbohm Mj Landergren	Analys av det militärpolitiska läget i Europa fram till 1970. Diskussion av de förändringar beträffande Skandinaviens strategiska betydelse, krigsriskerna för vårt land samt de allmänna kraven på Sveriges försvar.	Ej daterat. Tillhör dock samtliga kurser vid MHS 62-64
Övlt Norrbohm Kk1 L. Ahrén C-H. Gåsste	Repetitionsskrivning i strategi	1965-02-23
Kk1 Ahrén	Synpunkter på repskrivning i strategi	1965-03-09
Mj Gåsste	Ett exempel på lösning av repskrivning ang militära fördelar och nackdelar för Sverige, Norge och Danmark med ett försvarsförbund i stället för nationella försvar i ett tänkt läge, där NATO i sin nuvarande form avvecklas.	April 1965
Kk 1 Ahrén	Examensskrivning i strategi	1965-05-13
Strategilärarna	Övningsskrivning i strategi	1965-04-01
Strategilärarna	Repetitionsskrivning 28/4 1965	1965-04-28
Kk 1 Ahrén	Exempel på fyllig disposition	1965-06-04
Mj Gåsste	Exempel på lösning av repskrivning nr 1	Maj 1965
Studiegrupp 5	Motiv för och emot svensk NATO-anslutning	December 1964
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 2 i strategi	1966-02-23-24
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 1 i strategi	1966-04-01
Strategilärarna	Examensskrivning i strategi	1966-05-06
Strategilärarna	Examensskrivning i strategi	1967-05-26
Övlt C-H Gåsste	Uppgift för repskrivn nr 2	Januari 1968
Kk 1 Strömbäck	Repetitionsskrivning nr 1, högre kurser 67-69	1968-03-07
Kn B Gefvert	Repetitionsskrivning nr 1 (Svar av elev. Förf anm)	Ej daterat
Övlt Wallberg	Bestämmelser för repetitionsskrivning 2 i strategi fredagen 21/2 1969	1969-02-05
Kk 1 Strömbäck	Bestämmelser för repetitionsskrivning i strategi månd 11/3 1968	1968-02-22
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 2 i strategi	1969-02-21
Övlt B. Wallberg	Exempel på fyllig disposition för repskrivning 2	1969-03-07
Kk 1 Strömbäck	Bestämmelser för examensskrivning i strategi 6/5 1969	1969-04-21
Strategilärarna	Examensskrivning i strategi Tisd 6/5 1969	1969-04-21
Kk 1 Strömbäck	Vårt totalförsvars utformning i ett alltmer tekniskt, urbaniserat och internationellt beroende samhälle. Exempel på lösning	1969-05-12
Kk 1 Strömbäck	Bestämmelser för repetitionsskrivning nr 1 i strategi 9/4 1969	1969-03-14
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 1 i strategi 9/4 1969	1969-04-02

Strategilärarna	Repetitionsskrivning, strategi nr 1 med HK 68-70. Exempel på lösning.	1969-05-08
Övlt B. Wallberg	Repskrivning i strategi. Exempel på lösning av deluppgift 2	April 1969
Strategilärarna	Examensskrivning i strategi 29/4 1970	1970-04-29
Mj Johansson	Läror PM ang examensskrivning	1970-05-04
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 2 i strategi Torsd 26 Febr 1970	1970-02-13
Kk 1 Strömbäck	Repetitionsskrivning nr 2. Exempel på disposition	1970-03-08
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 1	1970-01-13
Kn Liljegren (T2)	Repetitionsskrivning nr 1 i strategi 23/1 1970 (Lösning av elev. Förf anm)	1970-01-23
Mj Unell	Repskrivning nr 1. Lärorunderlag för rättning	1970-01-26
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 2 Utkast	December 1970
Mj Unell	Bestämmelser för repetitionsskrivning 2 i strategi 1971.01.12	1970-12-18
Strategilärarna	Repetitionsskrivning nr 2	December 1970
Strategilärarna	Examensprov för svenska elever HK 69-71 Examensprov för utländska elever HK 69-71	1971-03-08
Övlt Unell Mj Johansson	PM med underlag för rättning av examensskrivning i strategi	Ej daterat. Dokumentet är dock kopplat till prov 1971-03-08
Mj B Ekström	Examensskrivning i strategi för MTK 69-71	1971-05-26

Bilaga 3. Abstract

In 1961 the training started at the newly founded Swedish Military College. The foundation of the military college was done after considerations published in several official reports. One of the reports stated that the training in strategy had a lot to win by being coordinated between the different military arms. One of the motives that the report stated was that a *common view* of different defence issues would be easier to attain in a coordinated training.

In this essay I have examined if this so called *common view* is coherent with the official policy¹⁵⁰ that is stated from the government. I have also examined if the training is influenced by the changes of direction in policies occurring. A second aim with this essay is to give a broad picture of what assumptions and issues that influenced the training at the time. The essays examination is delimited to the time between 1961 and 1972, and is based on the training in strategy. The examination is based on a study of original manuscripts consisting of various tests carried out within the framework of the strategytraining 1961-1972.

The result of the examination indicates that the training is highly influenced by the official policy at the time. The result also shows that the grade of influence is higher prior 1968, at least concerning the views of different threats that is used in the training. At the same time the result shows that the training is *influenced* by the policy after 1968 even though training is not based on official policy in the same extension as earlier. The difference is first and foremost in the way threats is described in the training.

¹⁵⁰ Defence- and securitypolicy.